

Tóth Árpád
A Magyar Tanácsköztársaság
Vöröshadseregének északi hadjárata
(1919. május 30.–június 24.)

Bevezető

Jelen dolgozat témájának kiválasztásához az indítást hadtörténelmi és harcászati tanulmányaim adták: a nagy tér – kis létszámú csapatok problematikája.

Nyilvánvalóan nem lehet analógiát vonni az 1919-es magyarországi Vörös Hadsereg és a jelenkor Honvédsége között, mégis valahogy úgy érzem, mintha az átalakulóban lévő hadsereg előtt is hasonló kérdések állnának. Országunk polgárai és a politikai vezetés meghatározta a Honvédséggel szemben támasztott követelményeket: hazánknak olyan kis létszámú, professzionális haderőre van szüksége, amely képes az ország függetlenségét, területi integritását megvédeni egy esetleges külső agresszióval szemben, ennek során a betört ellenséget megállítani, ellentámadásokkal és támadással az országhatárok mentén az eredeti helyzetet visszaállítani, ezáltal kedvező feltételeket teremteni a konfliktus tárgyalásos úton történő rendezéséhez.

Ehhez békeidőben önkéntes alapon szervezett hivatásosokból és szerződésesekből álló hadsereget kívánnak létrehozni, mely háborúban kiegészülne a honvédelmi feladatok ellátására felkészített tartalékos legénységi állománnyal.

A hadsereg előtt álló feladatok tehát nem változtak, sőt még a feladat végrehajtására létrehozott szervezet alapkonceptiója is hasonlóságot mutat. Hiszen ahogyan az I. világháború többszáz ezres hadseregét sem lehetett tovább fegyverben tartani, ugyanúgy a hidegháború nagy létszámú fegyveres erőit is csökkenteni kellett a gazdaság teherbíró képességéhez, és a veszélyeztetettség mértékéhez igazodóan.

Jelenkorunk biztonsági kihívásai nyilvánvalóan mások, mint 85 évvel ezelőtt, de az a kívánatos állapot, hogy Közép-Kelet-

Európában a fegyveres erők létjogosultsága megszűnjék még nem érkezett el. Ezt az elmúlt évtized délszláv történései is sajnálatos módon alátámasztják. Így azután – nem kis mértékben éppen 1919 eseményeinek máig ható következményeképpen –, nem zárható ki abszolút mértékben egy regionális háború veszélye, amelynek során egy vagy több környező állam saját belső társadalmi és gazdasági problémáit más ország elleni agresszív, hódító politikával kívánna megoldani.

Ameddig azonban ez a lehetőség a térségben fennáll, kötelességünk az állampolgárok élet- és vagyónbiztonsága érdekében mindent megtenni, hogy a problémák ilyen jellegű megoldásának még a gondolatától is távol tartsuk szomszédainkat. Továbbá abban az esetben, ha a felvázolt lehetőség mégis bekövetkezne, képesnek kell lennünk hatékonyan reagálni. Éppen a hatékony reagálás az a pont, ahol az 1919-es Északi Hadjárat történelmi példát adhat számunkra. Bámulatba ejtő az a teljesítmény, amelyet a nemzeti szuverenitásáért küzdő fiatal magyar állam és honvédő hadserege 1919 kora nyarán véghezvitt. Nem kis mértékben köszönhető ez a parancsnok, Stromfeld Aurél, kimagasló szervezőképességének és hadvezetői képességeinek, amellyel a nagy tér – kis hadsereg problémát megoldotta, és győzelemre vezette a létszámában és felszereltségében gyengébb ugyanakkor függetlenségének és önrendelkezésének megvédésére eltökélt csapatait. Igazán nem rajtuk múlt, hogy Trianon akkor és úgy bekövetkezhetett.

Előzmények

Lássuk tehát, mi is vezetett el oda, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiában addig viszonylagos békében egymás mellett élő nemzetek egyszerre oly olthatatlan dühvel támadtak egymásra, amely hosszú évtizedekre megmérgezte kapcsolataikat.

Kezdjük talán 1916. november 21-én, amikor elhunyt I. Ferenc József osztrák császár és magyar király. Ez az esemény a változtatás lehetőségét és igényét erősítette meg az alattvalókban. Utódától, IV. Károlytól, a nép békét remélt. Tanácsadói is a

megegyezéssel békében látták birodalmának fennmaradásának egyetlen lehetőségét.

Woodrow Wilson, amerikai elnök, 1918. január 8-án, a kongresszushoz intézett 14 pontjában összefoglalta a háborút lezáró béketervet. Magyarországot ennek a 10. pontja érintette, melyben a Monarchia autonóm továbbfejlődését biztosították. Lloyd George angol miniszterelnök január 9-én bejelentette, hogy egyetért a béketervvel, és a háborús célok között továbbra sem szerepel a Monarchia felszámolása.

1918. április 8-án Rómában összeült az Osztrák-Magyar Monarchia nemzetiségeinek kongresszusa. Itt kimondták, hogy nem kívánnak tovább élni a Monarchia keretei között, és állami önállóságot követelnek. Az USA kormánya 1918. május 29-i nyilatkozatában elismerte a római kongresszus határozatait, ezzel a wilsoni pontok érvénytelenné váltak. Június 3-án a versailles-i haditanács is olyan nyilatkozatot tett közzé, ahol az antant hadicéljai közé tartozik Csehszlovákia, Lengyelország és egy új délszláv állam létrehozása. Ennek nyomán sorra megalakultak a Csehszlovák, a Román, a Szlovén, a Horvát és a Szerb Nemzeti Tanácsok. Október 14-én Genfben Masaryk vezetésével megalakult az emigráns cseh kormány, október 16-án pedig IV. Károly az eseményeket követve kiáltványt adott ki, melyben Ausztriát föderatív állammá minősítette, és maga szólította fel egyes tartományait, hogy alakítsák meg a maguk nemzeti tanácsait. IV. Károly kiáltványa azonban a Magyar Királyságra nem vonatkozott.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) 1918. október 8-i kiáltványában körvonalazta programját: az önálló Magyarország megteremtését, a demokratikus átalakulás megvalósítását. Október 24-én a Károlyi-párt, az Országos Polgári Radikális Párt és az MSZDP megalakította a Magyar Nemzeti Tanácsot, melynek elnöke Károlyi Mihály lett. A Nemzeti Tanács kiáltványában egy polgári demokratikus berendezkedés programját fogalmazta meg, amit összhangba kellett hozni a háború lezárásával, és a nemzeti területi problémákkal. A Nemzeti Tanács megalakulásával egy időben lemondott a Wekerle-kormány. IV. Károly azonban nem nevezte ki Károlyit miniszterelnökké. Október 27-én a király József főherceget nevezte ki homo regiusszá, a király

helyettesévé. Október 28-án hatalmas tömeg indult el József főherceg palotája elé, hogy követelje, a Nemzeti Tanácsból alakuljon meg az új kormány, és Károlyit nevezze ki miniszterelnökké. A lánchídi csata során azonban a rendőrség a tüntetőkre lőtt. Október 29-én minden várakozás ellenére a király Hadik János grófot bízta meg kormányalakítással. Nyilvánvalóvá vált, hogy a hatalmon lévők csak erőszakra hagyják el helyüket. A Nemzeti Tanácshoz több más szervezettel együtt már a rendőrség is csatlakozott.

Október 30-án kezdődött Budapesten a forradalom. A Conti utcai börtönből kiszabadították a politikai foglyokat. Elfoglalták a postát, a telefonközpontot, a katonai raktárakat. November 1-jére általános sztrájkot hirdettek, melyben a vasutasok is részt vettek, így az ország közlekedése is megbénult. Károlyi kormányát a Nemzeti Tanácsból alakította meg. Programja volt: az ország függetlenségéről és a választójog demokratikus reformjáról szóló törvények megalkotása, amnesztia a politikai elítélteknek, sajtószabadság, egyesülési és gyülekezési jogok biztosítása, a parasztok földhöz juttatása, munkaügyi és népjóléti intézkedések, szociális törvények létrehozása. Nekiláttak a forradalom napjaiban szétkergetett csendőrség helyére, az anarchia megfékezését szolgáló nemzetőrség szervezéséhez. A nemzeti függetlenséget nem trónfosztással, hanem perszónálunióval képzelték el, esküjüket is a király kezébe tették le.

A feloszlóban lévő birodalom hadserege ekkor még harcban állt, és Magyarország területére ellenséges csapatok nem léphettek be. A magyarországi k.u.k. hadtestek működésébe a magyar kormánynak azonban semmi beleszólása nem volt, a frontokon tartózkodó magyar csapatok fölött nem diszponáltak. A magasabb egységek parancsnokai között amúgy is kevés magyar volt. A magyarországi ezredek többsége vegyes, vagy túlnyomóan szláv és román nemzetiségű csapatokból állt, a parancsnokok között is több volt a német, délszláv és cseh, mint a magyar. A forradalmi kormány első hadügyminisztere, Linder Béla, miután a birodalom hadseregének főparancsnoksága nem tárgyalta vele és általa a magyar kormánnyal, november 3-án parancsot intézett a magyar

csapatokhoz a harc beszüntetésére és arra, hogy azonnal, a fegyverzet és felszerelés hátrahagyásával térjenek haza.

Rendelete elkészült: november 3-án Padovában ugyanis fegyverszünetet írtak alá, amely előírta a Monarchia csapatai számára, hogy az 1914-es határok mögé húzódjanak vissza, valamint lehetővé tette azt is, hogy az olaszok különösebb hadicél nélkül, pusztán katonai dicsőségük növelésére fogságba ejthettek több százezer katonát, köztük az utolsó percig a fronton tartott magyarok tízezreit is. A tényekhez az is hozzá tartozik, hogy a fegyverek leadására vonatkozó parancsnak távolról sem engedelmességet mindenki. Jelentős volt a száma azon katonáknak, akik fegyveresen, lövöldözve, fosztogatva vonultak haza. Lefegyverzésük november hónap folyamán a hatóságok és a karhatalom fő feladatává vált.

November 5-én az antant engedélyével a szerb hadsereg megkezdte a Szerémség, Bácska és Bánát megtámadását. Az *Armée d'Orient*-t nem sikerült katonai eszközökkel megállítani, hiszen semmilyen parancs sem tudta volna megakadályozni, hogy a családjuktól elszakított katonák, amilyen gyorsan csak lehet hazatérjenek falujukba, városukba. Ezért elsősorban tárgyalni kellett az antant balkáni hadseregével. Az antanthatalmak keleti frontjának főparancsnoka, Franchet d'Esperey tábornok november 7-én fogadta Belgrádban a Károlyi vezette magyar küldöttséget. A tervezett fegyverszüneti egyezmény előírta volna, hogy a magyar kormány köteles kiüríteni a Nagy-Szamos felső folyása – Marosvásárhely – Szeged – Szabadka – Baja – Pécs, valamint onnan a Dráváig húzódó vonaltól délre és keletre eső területeket, valamint leszerelni a hadsereget. November 8-án Nagyszombatnál és Trencsén térségében cseh csapatok lépték át az országhatárt.

Linder Béla november 9-én lemondott. Az új hadügyminiszter Bartha Albert alezredes lett, aki november 11-én elrendelte az új, magyar hadsereg felállítását, a nemzetőrség és a polgárőrség átszervezését. Elképzelése szerint a lehetőségek és a belgrádi egyezmény keretein belül (6 gyalogos- és 2 lovashadosztály fegyverben tartását engedélyezték) aránylag kis létszámú, de a közrend fenntartására és a kisebb ellenséges beütések visszaverésére alkalmas magyar hadsereget kell szervezni, melynek

tisztikara elég nagy ahhoz, hogy ha lehetőség nyílik újabb alakulatok fölállítására, azok tisztai állománya kezdettől biztosítva legyen. A tisztikar összeállítása a rendelkezésre álló k.u.k. és honvédtisztekből, köztük önként vállalkozó tartalékos tisztekből gyorsan haladt – nem úgy a legénységi állományé. A november 8-án kiadott leszerelési rendelet ugyan kimondta a 18–22 évesek visszatartását, illetve behívását, nagyrészüket azonban egyszerűen megtagadta a parancs teljesítését, és ebben családjuk is támogatta őket. Bár a dezertálás megakadályozására már a háború utolsó évében bevezették a halálbüntetést – ezt azonban a béke érdekében kitört forradalom nem tarthatta fenn. A forradalmi hadseregek a valóságban tulajdonképpen önkéntes hadseregek: ha ki is mondják az általános hadkötelezettséget, forradalmi viszonyok között nehéz ennek érvényt szerezni. A behívottak egy része elhagyja az országot, bujkál, az ellenség által megszállt területekre szökik, vagy éppen az ellenforradalom oldalára áll. (Ilyen értelemben az ellenforradalmi hadsereg is forradalmi hadsereg.¹) Bár a behívott fiatal katonák száma november végétől december végéig 32 ezerről 72 ezerre emelkedett, ezek a fiatalok azonban nehezen voltak fegyelmezhetőek. A fegyelem fenntartása érdekében tartósan szabadságolták azokat, akik erre igényt tartottak, és ez a fiatal korosztályhoz tartozók mintegy harmadát tette ki.

Miután a nemzetőrségre a lakosság is igényt tartott, a lakhelyet messzire elhagyni nem kellett, valamint a nemzetőrök az átlagos szakmunkás fizetést meghaladó napi zsoldot kaptak, a fegyveres szolgálatot vállalók a hadsereg helyett a nemzetőrséget választották. Ennek köszönhetően a nemzetőrség létszáma már november 20-án elérte a 90.000 főt.

A belgrádi konvenciót november 13-án írták alá a magyarok, mely egyben a független Magyarország első nemzetközi jogi elismerését is jelentette, és biztosítékot nyújtott arra, hogy Szlovákia és Erdély nagyobb fele magyar fennhatóság alatt marad. Ekkorra azonban a szerb csapatok már elfoglalták Szabadkát, és a csehek is elkezdték az általuk követelt azon 20 vármegye megszállását, amelyekre a belgrádi fegyverszünet nem vonatkozott.

¹ RÁCZ, 2000. 355.

Károlyiék szerették volna elérni az ország francia–angol–amerikai antant megszállását, de november végére csak antant-missziók érkeztek Ferdinand Vix parancsnoksága alatt.

November 12-én Bécsben kikiáltották a köztársaságot, a császár lemondott. Eckartsauai vadászkastélyában november 13-án nyilatkozatot adott ki, melyben lemondott az államügyek vitelében való részvételéről, de magáról a trónról nem. November 16-án – miután Németországban, Ausztriában, Csehszlovákiában kikiáltották a köztársaságot – a hazai tömegkövetelésnek engedve a Nemzeti Tanács a Parlament kupolacsarnokában kihirdette az öt cikkelyből álló néphatározatot, amely szerint Magyarország minden más országtól független és önálló népköztársaság lett. A képviselőház fölsozlott, a főrendiház berekesztette üléseit.

Kun Béla, aki a keleti fronton harcolt és ott orosz hadifogságba esett, megismerkedve a bolsevista eszményképpel, hazatértekor hozzákezdett a magyarországi kommunista párt megszervezéséhez. Ennek eredményeként november 24-én megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja (MKP). Céljuk – a Vörös újság vezércikke szerint – a kapitalizmus megdöntése, szocialista forradalommal a proletárdiktatúra megteremtése volt.

December 2-án Románia engedélyt kapott az antanttól, hogy a belgrádi konvencióban megszabott demarkációs vonalig előrenyomulhat. Ezt kihasználva be is vonultak Marosvásárhelyre, Besztercébe, majd Brassóba. December 8-án a kormány Apáthy István kolozsvári egyetemi tanárt kinevezte Erdély főkormánybiztosává, és megbízta, hogy szervezze meg a fegyveres ellenállást. Ekkor alakult meg – főként menekültekből – a székely hadosztály.

December második felében a románok engedélyt kaptak a bukaresti francia misszió vezetőjétől, hogy átlépjék a belgrádi konvenció által meghúzott vonalat. Így december 24-én bevonultak Kolozsvárra. December 26-án a román király bejelentette Erdély egyesülését Romániával. December elején Prága követelte a belgrádi katonai konvenció érvénytelenítését Párizsban, mivel azonnali bevonulást és nem autonómiát akart Szlovákiában. Bartha kénytelen volt parancsot adni a Felvidék kiürítésére, és át kellett

volna Csehszlovákiának. Az ekkor megállapított demarkációs vonal a Kis-Dunától északra húzódott, meghagyva Pozsonyt és Érsekújvárt, majd az Ipolytól északra Rozsnyóig, Kassától északra, keleti határa pedig Szobráncától Homonnán át a Duklai-hágóig terjedt.

Franchet tábornok karácsony előtt közölte a békeszerződésig érvényes magyar-csehszlovák határvonalat, mely a Duna-Ipoly vonalán, majd Rimaszombattól az Ung torkolatáig húzódott, tehát ki kellett üríteni Pozsonyt és Kassát. A Csehszlovák hadsereg december utolsó hetében bevonult Eperjesre, Kassára, majd Pozsonyba.

A Délvidéken az utódállamok katonai lépései egymás közti súrlódással is jártak. A fegyveres konfliktus megelőzése érdekében a balkáni francia expedíciós hadsereg bevonult Szegedre, és szétválasztotta a román és a szerb-horvát csapatokat.

1919. január 3-án a salgótarjáni bányászok nem álltak munkába, birtokukba vették a bányákat, az igazgatósági épületet, a postát, a távíró és a vasutat. A kormány azonnal statáriumot rendelt el, karhatalmat küldött ki. Január 4-én Budapesten a munkások elfoglalták a Fegyvergyárat, a Ganz Villamossági Gépgyárat. A gyárfoglaló mozgalom a fővárosban is, és vidéken is gyorsan terjedt. Január 6–8 között súlyos kormányválság alakult ki. A kormányválság megoldásaként, január 11-én, Károlyi Mihály lemondott miniszterelnöki posztjáról, majd a Nemzeti Tanács köztársasági elnöknek nevezte ki, ideiglenes államfői hatáskörrel. Károlyi Berinkey Dénest bízta meg az új kormány megalakításával. Január 18-án ünnepélyesen megnyitották a párizsi békekonferenciát, noha a tanácskozások már korábban megkezdődtek. Az utódállamok rögzítették területi követelésüket, és tiltakoztak az ellen, hogy a vitás területeken népszavazás döntsön a hovatartozásról.

Az új kormány eredménytelenül próbált fellépni a kommunisták ellen. A minisztertanács már január végén felhatalmazta a belügyminisztert, hogy megelőző intézkedéseket vezessen be a kommunista agitációval szemben, esetleges puccs elhárítása érdekében. Több helyen munkások, munkástanácsok foglaltak el üzemeket, vették át városok közigazgatását. A február 20-i tüntetés

ürügyén a Népszava székháza előtt lövöldözésre is sor került. Február 21-én letartóztatták a KMP vezetőinek többségét, a párt helységeit bezárták, a Vörös Újságot betiltották. Néhány hét múlva a Gyűjtőfogházban Kun Bélának pártirodát nyitottak, és március 11-én Kun Béla már a börtönből szabta a feltételeket a szociáldemokrata vezetőknek, esetleges együttműködésre vonatkozólag.

1919 januárjától az ellenforradalmi szervezetek aktivizálódtak. Január 19-én a Magyar Országos Véderő Egyesület elnökévé Gömbös Gyulát választották. A kormány igyekezett fellépni mind a jobb, mind a baloldali radikalizmus ellen. Február 22-én életbe léptették az 1919. évi XX. néptörvényt, amelynek alapján rendőri felügyelet alá helyezhettek, internálhattak minden, a polgári demokratikus rendszerre veszélyes személyt.

1919. március 20-án Károlyi megkapta Vix francia alezredes jegyzékét, amely szerint a román csapatok elfoglalhatják Szatmárnémeti – Nagykároly – Nagyszalonta – Arad vonaláig egész Erdélyt és a Partiumot. A magyar csapatoknak ezt a területet, és az ettől nyugatra eső semleges zónát ki kell üríteni. A semleges területen viszont megmarad a magyar közigazgatás. A jegyzék teljesen lehetetlenné tette a kormány helyzetét, mivel a követelések teljesítését nem vállalhatta. Károlyi azt javasolta, hogy tiszta szociáldemokrata kormány vegye át a hatalmat. Ehelyett március 19-én a szabadlábbon maradt kommunista vezetők tüntetést szerveztek a fővárosban, és nyomdászsztrájk is kezdődött. A kommunisták elhatározták a főváros stratégiai pontjainak elfoglalását, ami március 21-én meg is történt. Az MSZDP vezetősége döntött a KMP-vel való megállapodásról, a hatalom átvételéről, a Vix-jegyzék visszautasításáról. A munkástanács Károlyi tudta nélkül közzétett a sajtóban egy nyilatkozatot, miszerint lemond, és a hatalmat átadja a kommunistáknak.

A Tanácsköztársaságban a végrehajtó hatalom csúcsán a Forradalmi Kormányzótanács állt. Elnöke a szociáldemokrata Garbai Sándor lett, külügyi népbiztossá Kun Bélát nevezték ki, aki elismerte a belgrádi-konvenciót, de a Vix-jegyzéket továbbra is elutasította. Betiltottak valamennyi pártot és egyesületet,

megszüntették az ellenforradalmi és polgári lapokat egyaránt. A magyar proletárdiktatúra államrendszere a tanácsokon alapult. A tanácsokat direktóriumok (intéző bizottságok) irányították. A direktórium gyakorolta az adminisztratív végrehajtó hatalmat. A csendőrség és rendőrség helyébe lépett az újonnan szervezett Vörös Őrség. A választási jogot 18 évtől kapták meg nők és férfiak egyaránt, de kizárták a kizsákmányolónak nevezett vagyonosokat és papokat. A belső politikai elhárítás Korvin Ottó vezetésével a Belügyi Népbiztosság politikai osztályán szerveződött meg.

Március 24-én a Forradalmi Kormányzótanács rendeletet adott ki egy új típusú forradalmi hadsereg felállítására. A Tanácsköztársaság a Berinkey-kormánytól mintegy 55 ezer főnyi, változatos harcértékű állományt örökölt. A hadsereg nevét orosz mintára, Vörös Hadseregre változtatták. A rangokat eltörölték, a rangjelzéseket vörös karszalag váltotta fel, a régi csapatzászlókat vörös zászlókra cserélték, a parancsnokok mellé komisszárokat állítottak ellenőrzési hatáskörrel. A parancsnokok általában a volt tisztek maradtak, csak a szakasz- és kisebb részben a század-, valamint zászlóaljparancsnokok közé kerültek legénységi állományúak.

A nemzetőrséget beolvasztották a hadseregbe, a budapesti nemzetőr-alakulatokból felállították az ún. tengerészdandárt és a terrorkülönítményeket. Bécsből több mint ezer kommunista önkéntes érkezett, főleg belőlük és a még haza nem tért orosz hadifoglyokból alakították meg a nemzetközi ezredeket. A proletárdiktatúra a legfontosabb termelési eszközök szocializálását, állami tulajdonba vételükkel hajtotta végre. Kárpótlás nélkül kisajátított nagy és középbirtokot, nagyfőket, üzemeket, bányákat, közlekedési eszközöket, minden 10 dolgozónál többet foglalkoztató kereskedelmi egységet. A köztulajdonba vett üzemekben az ellenőrzést a munkás-tanács mellett a kormány által kinevezett termelőbiztosok végezték. A kormány bejelentette, hogy az eddigi kék és fehér pénz elveszti értékét, helyette 1, 2, 25, 200 koronás pénzjegyeket hoznak forgalomba, amire a régieket be kell váltani. Erre azonban nem került sor, mert a lakosság nem bízott az új pénzben, és a parasztság egyetlen fizetőeszközként a kék pénzt fogadta el. A Tanácsköztársaságnak megjelent a földről szóló

rendelete is, mely szerint, aki nem dolgozik, annak föld nem lehet a tulajdonában. Minden közép és nagybirtokot államosítottak. Földosztás azonban nem történt, hanem szövetkezeteket szerveztek.

A Vörös Hadsereget meglepetésként érte a román királyi hadsereg hat gyalog- és egy lovashadosztályának támadása. Velük szemben két magyar hadosztály és egy önálló dandár védekezett. A támadás 250 km széles arcvonalon bontakozott ki, és már az első napon áttörte a hevenyészett védelmet. Április 19-én a román csapatok elfoglalták Szatmárnémetit, Nagyváradot, majd néhány nap leforgása alatt Nagykárolyt, Aradot, Debrecent és Gyulát.

A Hadügyi Népbiztosság igyekezett a védelmet megszilárdítani. Az átcsoportosított egységeket azonban részenként vetették be, így az arcvonalat nem tudták stabilizálni. A Forradalmi Kormányzótanács a keleti fronton lévő csapatok operatív vezetésének biztosítására április 21-én létrehozta a Tiszántúli Hadsereg-parancsnokságot, élén Böhm Vilmossal. A tényleges katonai vezetés a vezérkari főnökké kinevezett Stromfeld Aurél feladata volt. A magyar közvélemény arra számított, hogy Besszarábiában az orosz Vörös Hadsereg le tudja majd kötni a románokat. Eközben délen a francia csapatok megszállták Hódmezővásárhelyt és Makót, továbbá a csehszlovák hadsereg is általános offenzívába kezdett négy hadosztállyal és négy dandárral. A két, gyengén feltöltött vörös hadosztály csak késleltetni tudta előrenyomulásukat. A csehek április 30-án megszállták Munkácsot, Sátoraljaújhelyt, május 2-án Miskolcot, Diósgyőrt és Ózdot. Salgótarján elfoglalása azonban nem sikerült. Csap és Munkács között a cseh csapatok találkoztak a románokkal. Április végére a Tiszántúl teljes egészében az ellenség kezére került, az antant azonban megtiltotta, hogy átkeljenek a Tiszán.

Közben Ausztriában a szervezkedő ellenforradalmárok létrehozták az Antibolsevista Comitét, Szegeden pedig Károlyi Gyula gróf vezetésével megalakult az ellenforradalmi kormány.

A Magyar Vöröshadsereg felépítése

A proletárdiktatúra válságos katonai helyzetében a Forradalmi Kormányzótanács jobboldali szociáldemokrata és egyes centrista

tagjai a kapituláció álláspontjára helyezkedtek. Azt hangoztatták, hogy a Tanácsköztársaság bukása elkerülhetetlen, és javasolták, hogy a tanácskormány mondjon le, és adja át a hatalmat egy szakszervezeti kormánynak.

A kommunisták a harc folytatásáért szálltak síkra. Május 2-án a vas- és fémmunkások bizalmijai, valamint a Budapesti Munkástanács egyöntetűen a forradalmi honvédő háború folytatása mellett foglalt állást. A munkástanács hatalmas lelkesedéssel fogadta el a határozatot, hogy a proletárhaza védelmére el kell rendelni a munkásosztály általános mozgósítását. A budapesti munkásság vezetőinek állásfoglalására támaszkodva, a Forradalmi Kormányzótanács ezt meg is tette.²

A Forradalmi Kormányzótanács felhívására május első napjaiban sorra alakultak meg az új munkás-zászlóaljok. Néhány nap alatt a régi megvert, demoralizált hadsereg helyett új, lelkesedéssel és harci elszántsággal teli fegyveres erő jött létre. A munkások tízezreinek belépése alapvetően megváltoztatta a Vörös Hadsereg szociális összetételét és szellemét.

A proletárdiktatúra súlyos helyzete a Tanácsköztársaság katonai vezetőitől sürgős és határozott intézkedéseket követelt. Halaszthatatlanul meg kellett oldani két alapvető feladatot: a frontok megszilárdításával gátat vetni a román és csehszlovák csapatok további előrenyomulásának, és ezzel párhuzamosan újjászervezni a munkások tízezreivel megerősödött Vörös Hadsereget. A forradalmak történetében is ritka az a hatalmas lendület, amellyel a tanácshatalom hozzálátott e feladatok megoldásához. Utasították a Keleti Hadsereg-parancsnokságot, akadályozza meg a románok átkelését a Tiszán, valamint a csehek további előrenyomulását a Duna és a Tisza közötti területen. Egyidejűleg elrendelték a harcvonalról visszavont erők olyan

² „A proletárforradalom megmentésére elrendeljük a proletárság általános mozgósítását. Minden katonailag kiképzett proletár haladéktalanul tartozik frontszolgálatra bevonulni. Minden katonailag kiképzetlen munkás vagy kiképző zászlóaljába kerül, vagy pedig erődítési munkák végzésére köteles. Budapestet a mai naptól fogva hadműveleti területek nyilvántíjuk. Felhívjuk a proletárságot, hogy a végsőökig tegye meg kötelességét!”
NÉPSZAVA, 1919. május 4.

csoportosítását, hogy azokkal eredményes ellencsapást lehessen mérni a Budapestet veszélyeztető csapatokra, akár keletről, délről vagy északról törnének azok előre.

A Vörös Hadsereg hadműveleti irányítását addig a Hadügyi Népbiztosság hadműveleti osztálya látta el. Néhány napon belül azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a hadműveleti osztály nem tudott megbirkózni azokkal a feladatokkal, amelyeket a Budapesttől távol eső arcvonalakon harcoló csapatok küzdelmeinek vezetése rótt rá. Ezért május 5-én a Hadügyi Népbiztosság a volt Tiszántúli Hadsereg-parancsnokság alá rendelte a Vörös Hadsereg valamennyi hadműveleti egységét, mely ettől kezdve a Hadsereg-főparancsnokság nevet viselte.³ Így kívánták biztosítani a hadműveletek összehangolt, egységes vezetését. A Hadügyi Népbiztosság hatáskörében a katonai kerületi parancsnokságok, a póttestek, az állomásparancsnokságok és egyéb hátszági intézmények maradtak, illetve továbbra is irányította a működő hadsereg személyi és anyagi utánpótlását. A Hadsereg-főparancsnokság mellérendelt szervként működött, és a hadműveleti kérdésekben volt illetékes. Május 8-án a Hadsereg-főparancsnokság rendeletet adott ki a hadsereg gyökeres átszervezésére,⁴ amelyet május 15-én újabb rendelettel egészítettek ki.⁵

A régi egységek újjászervezése és az új alakulatok létrehozása párját ritkító gyorsasággal történt. Míg május 6-án 89 zászlóalj áll rendelkezésre, addig tíz nap múlva a kiadott hadrend szerint már 38 gyalogezred, 113 gyalogzászlóalj, 84 géppuskás század, 14 ágyús üteg, 2 hegyi ágyús üteg, 20 tarackos üteg, 3 nehéz üteg, 8 lovasszázad, továbbá a Duna-őrség 12 hajóegysége és 1

³ A Hadügyi Népbiztosság (továbbiakban: Hüb) 7757/el. 6. /1919. szám alatt 1919. május 5-én kiadott rendelete az önálló Hadsereg-parancsnokság megeremtésére. (Hadtörténelmi Intézet és Levéltár (továbbiakban: HIL), Hüb 7. csomó)

⁴ A Hadsereg-főparancsnokság május 8-án kiadott 508/17. számú rendelete a hadsereg átszervezésére. (HIL, Vörös Hadsereg Parancsnokság (továbbiakban: VHP) 48. csomó)

⁵ A Hadsereg-főparancsnokság rendelete. Kiadták 515/19. hdm. szám alatt 1919. május 15.-én. (HIL, VHP 48. csomó)

repülőszázada, 8 repülőszázad és 16 műszaki század tartozott a Vörös Hadsereg állományába. Összesen 51.586 db puska, 682 db géppuska, 870 lovas, 63 ágyú, 5 hegyi ágyú, 81 tarack, 6 nehéz ágyú, 37 repülőgép állt rendelkezésre. A májusi átszervezés során létrehozták a hadtesteket. A hadtestek a helyzettől és a feladattól függően 2–4 hadosztályból, illetve önálló dandárból álltak. A hadtestet alkalomszerűen erősítették meg tüzérséggel, műszaki csapatokkal, páncélvonatokkal és repülővel. A hadtestparancsnokságnak a hadtápintézeteken kívül szervezetszerűen csak törzs-, lovas- és távíróalegységei voltak.

A hadtest szervezése tehát igen rugalmas volt és biztosította, hogy a legváltozatosabb harc helyzetekben is meg tudja oldani feladatát. A hadtestek nem a harcászat legmagasabb egységei voltak, mivel harccselekményeik méreteiben és jellegében sokszor megközelítették a hadműveleteket. Például a III. hadtest az északi hadjárat első szakaszában három hadosztályból és két önálló dandárból állt és mintegy 120 km-es arcvonalon tevékenykedett. A hadtestek tehát, úgy összetételükben, mint feladataikban inkább hadseregnek feleltek meg, és nem annyira harcászati, mint inkább hadműveleti egységek voltak.

A hadosztályok általában két dandárból, három tüzér ezredből, árkász-, törzs- és távbeszélő alegységekből álltak. A harcok alatt a hadosztályok, mint legmagasabb harcászati egységek működtek, rendszerint hadtest kötelékben. Az újjászervezett hadsereg a következőképpen csoportosult:

1. Az I. hadtest (parancsnok: Vágó Béla, vezérkari főnök: Politovszky István). A hadtest állt a 2. (parancsnok: Tóth Sándor, vezérkari főnök: Farkas Jenő) és a 7. hadosztályból és a 29., 30. dandárokból. A hadtest a Duna-Tisza-közén helyezkedett el. Ereje: 10.420 db puska, 124 db géppuska, 12 ágyú, 8 tarack, 10 repülőgép.
2. A II. hadtest (parancsnok: Hamburger Jenő, vezérkari főnök: Cranaenbrock Edgár). A hadtest állt a 8., 17., 18., 20. és 44. dandárokból valamint a Győri Katonai Kerületből. A hadtest a Dunántúlon volt. Ereje: 8.500

- db puska, 173 db géppuska, 19 ágyú, 1 hegyi ágyú, 5 tarack, 2 nehéz ágyú, 7 repülőgép.
3. A III. hadtest (parancsnok: Landler Jenő, vezérkari főnök: Julier Ferenc). A hadtest állt az 1. (parancsnok: Kerekes József) és a 4. hadosztályból (parancsnok: Békéssy Béla), valamint a 19., 31., 32. és 69. dandárból. A hadtest ereje: 12.319 db puska, 103 db géppuska, 8 ágyú, 8 hegyi ágyú, 32 tarack, 2 nehézágyú. A hadtest Hatvan környékén csoportosult, mint hadseregtagalék.
 4. 3. hadosztály (parancsnok: Ferjentsik Ottó, vezérkari főnök: Horváth Dénes). A hadosztály állt a 80. dandárból. Ereje: 6 782 db puska, 69 db géppuska, 8 ágyú, 16 tarack, 2 nehéz ágyú.
 5. 5. hadosztály (parancsnok: Szakáll Kálmán, vezérkari főnök: Horváth Németh József). A hadosztály állt a 10., 39. és 65. dandárból. Ereje: 6.775 db puska, 135 db géppuska, 8 tarack.
 6. 6. hadosztály (parancsnok: Rab Ákos, vezérkari főnök: Bengyel Sándor). A hadosztály állt a 46. és 101. dandárból. Ereje: 7.438 db puska, 73 db géppuska, 8 tarack.
 7. A IV. hadtest (vasas hadosztály és hídfő hadosztály, Vörös Őrség) Budapesten és környékén helyezkedett el.
 8. A Hadsereg-főparancsnokságnak közvetlen alárendeltségébe tartoztak a nemzetközi csoportok és az önálló vadászászlójak.

Az újjászervezés munkája nem folytatható zavartalanul, mert a csehszlovákok, Salgótarján ellen indított támadásának feltartóztatása és visszavetése komoly feladatot rótt a Vörös Hadsereg vezetőire.

A május 2-i általános mozgósítás lehetővé tette, hogy május 9-én Salgótarján védelmét a bányászokból újjászervezett 6. hadosztály vegye át, amelynek 10-én meginduló ellencsapása 12-ére az ellenséget a demarkációs vonalra vetette vissza. A csehszlovákok Losonc körzetéből új támadást készítettek elő Salgótarján birtokbavételére. Miközben felkészültek a támadásra, a Vörös Hadsereg főparancsnoksága elhatározta Miskolc

felszabadítását.⁶ A feladat végrehajtására a III. hadtestet jelölték ki. Az újabb támadás Salgótarján elfoglalására május 18-án indult meg. Stromfeld azonban felismerte, hogy Salgótarján sorsa is a miskolci ellencsapás sikerétől függ. Ezért május 20-án a III. hadtest megindította ellencsapását, és a védelmet áttörve május 21-én reggelre felszabadította Miskolcot. Az ellenség súlyos veszteséget szenvedett a május 20 és 30 között folyó harcokban. Elvesztette Miskolcot, és Salgótarjától is kénytelen volt a demarkációs vonalig visszavonulni.

A hónap folyamán Salgótarjánnál és Miskolcnál aratott győzelmek jelentősen megszilárdították a Magyar Tanácsköztársaság katonai helyzetét.

A fegyvernemek

Gyalogság

A dandárokat két ezredből (hat zászlóaljból) szervezték, de a harcok folyamán voltak kettő-hét zászlóaljjas dandárok is. Igen gyakran előfordult az is, hogy egyes dandároktól elvett zászlóaljakkal másokat megerősítettek. A dandárparancsnokságok feladata volt a harc közvetlen szervezése és irányítása. Az önálló dandártörzsek megalakítása nagymértékben javította a harcászati vezetést.⁷

A dandárok rendszerint hadosztály kötelékekben működtek, de voltak a hadtestnek, sőt a hadseregnek közvetlenül alárendelt dandárok is. A dandárok tüzérséggel és más fegyvernemekkel szervezetszerűen nem rendelkeztek – kivéve az önálló dandárokat – azokkal csak alkalomadtán erősítették meg őket.

Gyalogezred összesen 35 volt, ehhez jött még az 1 tengerész- és 1 nemzetközi ezred. Az ezredek általában három zászlóaljból állottak. Minden ezredhez rendszeresítettek két ágyúból álló gyalogsági ágyús szakaszt, árkász és távbeszélő alegységet. Ezeket azonban legnagyobb részben nem tudták feltölteni.

⁶ Miskolc visszafoglalására VHP. 515/17 számon 1919. május 15-én kiadott parancs. (HIL, Magyar Tanácsköztársaság (továbbiakban: M. Tan.Közt.) iratai, 39. doboz 309. sz.

⁷ HIL, VHP iratai. Hüb. 9746/el. 47.

A zászlóaljokat, a hadsereg alapvető harcászati egységeit, három lövés- és egy géppuskás századból szervezték. A lövészs századok létszáma 150 harcos volt, de a valóságban igen sokszor csak 30–80 fővel rendelkeztek. A géppuskás században 6–8 géppuska volt, nemcsak szervezetszerűen, hanem a valóságban is.

Lovasság

A Magyar Tanácsköztársaság honvédő háborúját, az első világháborúval ellentétben, a mozgó harcok jellemezték. Szükség lett volna tehát gyorsan mozgó alakulatokra.

A legkézenfekvőbb fegyvernem a lovasság lehetett volna, a lovasság felállításának azonban jelentős akadályai voltak. Magyarország lóállománya ugyanis az első világháborúban mintegy másfélmillió lóval megfogyatkozott. Ezért nemcsak a lovas alakulatok felállítása, hanem a tüzérség és a hadtáp megfelelő számú ígásállattal való ellátása is igen nagy nehézségekbe ütközött.

A májusi átszervezéskor minden hadtest- és hadosztályparancsnokságon egy tíz lovasból álló törzslovasszakaszt rendszeresítettek a hírvivő szolgálat ellátására. Ezenkívül az első nyolc hadosztálynál egy-egy három szakaszból álló, lovasszázad szervezését kezdték meg.⁸ A hadosztály lovasszázadok feladata a felderítés volt. Május végén megkezdtek a 7. lovasezred felállítását. Felállítása azonban túl későn történt, aránylag kis erőt képviselt, így döntő befolyása a harcok kimenetelére nem lehetett.

A lovas alegységek kiegészítésére az északi hadjárat során kerékpáros alakulatokat szerveztek.⁹ Június 4-én a hadsereg elrendelte kerékpáros egységek felállítását a hadosztály, dandár, ezred és zászlóaljparancsnokságoknál egy-egy raj erőben.¹⁰ A kerékpárosokat elsősorban az összeköttetés fenntartására kellett felhasználni. A mozgó harcok folyamán számtalanszor felmerült a gyorscsapatok szükségessége, különösen a siker kiaknázásánál. A parancsnokok és harcosok leleményessége itt is segített. Számtalan

⁸ HIL, VHP. iratai 171/2. 61.

⁹ HIL, VHP. iratai 530/51. 61.

¹⁰ KEREKES, Okmányok. 604/56.

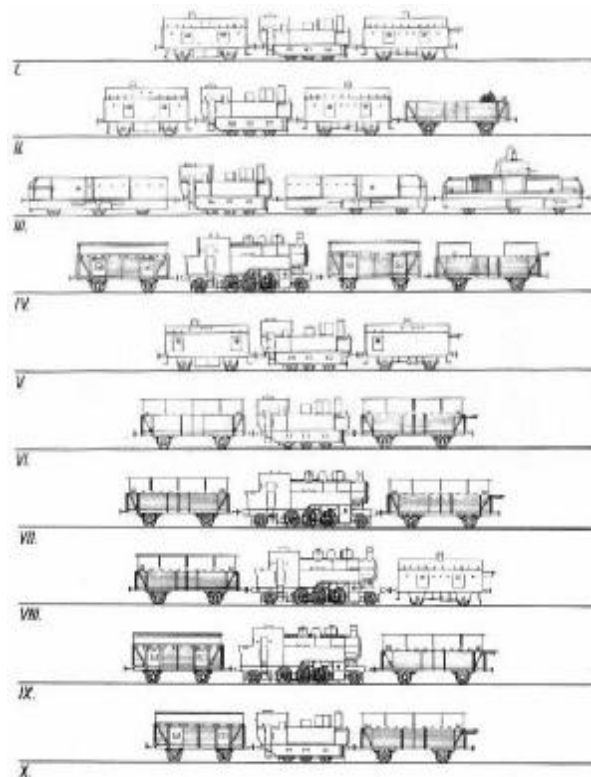
példát találhatunk a rögtönzött gyorscsapatok alkalmazására. Gépkocsi, lovas kocsi vagy vonat segítségével rögtönzött gyorscsapatokat hoztak létre. A harcászati csapatszállításhoz is rendszeresen felhasználták ezeket a szállítóeszközöket.

A hadműveleti és a nagyobb méretű harcászati csapatszállítások mindig vasúton történtek. A jól működő vasút nagymértékben megnövelte a Vörös Hadsereg manőverező-képességét. A szállítások boszorkányos gyorsasága igen meglepte az ellenség csapatait, mely a siker egyik jelentős tényezője volt.

Páncélosok

1919-ben a páncélosokat mindkét oldalon tulajdonképpen csak a páncélvonatok képviselték. A cseh csapatok itt-ott ugyan használtak egy-egy páncélgépkocsit, mint például az Érsekújvár előtti harcokban (június 11.) és Ógyalla közelében (június 22.), a páncélvonatok azonban sokkal nagyobb jelentőségűek voltak.¹¹

¹¹ NAGY,1951.

1. kép: Páncélvonatok

Ezeket az első világháborúból megmaradt hadiagyagból, részben pedig rögtönzött, páncéllemezekkel megerősített vasúti kocsikból állították össze. A szerelvényt a MÁV 1910-ben forgalomba állított 376. sorozatú három kapcsolt tengelyű, elől-hátul futó kerékpárral felszerelt 300 LE teljesítményű mozdonya vontatta. A páncélvonat a mozdonyon kívül 3 magas, 1 közepes oldalfalú, és előfutónak 1 pórekocsiból állt. A mozdonyokkal óránként 50 km-es sebességet lehetett elérni. Az északi hadjárat kezdetén már tizenkettő harcolt a

Vörös Hadsereg soraiban.¹² Ezekkel a hatalmas erőt jelentő eszközökkel közvetlenül a Hadsereg-főparancsnokság rendelkezett, és a helyzetnek megfelelően erősítette meg az egyik vagy másik magasabb egységet.

A páncélvonatokat felderítésre, a gyalogság támadásának támogatására, üldözésére, a védelem alátámasztására és a visszavonulás fedezésére használták fel. A páncélvonatok minden feladatot kiválóan oldottak meg. Kezelőik a páncélvédettséget és a hatalmas tüzerőt kihasználva legendás hőstetteket hajtottak végre. Az ellenség mindent megtett, a sínek felszedésétől a hidak aláaknázásáig, hogy a páncélvonatok tevékenységét megakadályozza. Mindez azonban hasztalan volt. Bár több páncélvonat is sérülést szenvedett, de rövid javítás után már ismét az arcvonalban voltak.

Tüzérség

A magyar Vörös Hadsereg tüzérségének löveganyaga teljes egészében az első világháborúból visszamaradt felszerelésből került ki. A könnyű tábori tüzérség 5/8 M. 8 cm-es tábori ágyúkkal, 15 M. 7,5 cm-es hegyiágyúkkal és 14 M. 10 cm-es tábori tarackokkal rendelkezett. A nehéztüzérségnek 14 M. 15 cm-es nehéz tarackjai, 15 M. 10,4 cm-es nehéz ágyúi, 15 cm-es gépvontatású nehéz tarackjai, illetve 30,5 cm-es mozsarai voltak.

A tüzérség rendelkezésére állott ezenkívül 16 db 9–26 cm-es aknavető és néhány német löveg is. A tüzérség alapvető szervezési egysége az üteg volt. A könnyű tábori ágyús és tarackos ütegekben 4, a nehéz ütegekben 2, míg a mozsár ütegekben 1 löveg volt. A gépvontatású és a 30,5 cm-es mozsár ütegek kivételével a lövegek fogatolva voltak.

Az üteg állományába 5–6 parancsnok (üteg pk., üteg pkh., 2 szpk., felderítő pk., fogatos pk.) és úrmérettől függően 107–139 fő legénység tartozott, 8 lőszeres kocsi, 7–9 országos jármű, 24 tüzerhámos-, 36–54 vonathámos-, 13–23 háta- és 2 málhás ló biztosította a mozgékonyt.

¹² A Hadügyi Népbiztosság 11. (vasúti) osztályának helyzetjelentése a páncélvonatokról 1919. május 18-án. (HIL, Hünb. 12. csomó)

Az ütegek személyi állománya eleinte csak pisztolyokkal és puskákkal volt felszerelve. A harcok során a tüzérség az ellenség gyalogságának támadásaival szemben olyan merészen kitartott, hogy szükségessé vált az ütegek géppuskákkal való felszerelése. Erre a zsákmányolt Maxim-rendszerű géppuskákat használták fel.¹³ Általában ütegenként 1–2 darabot.

Az optikai és híradó felszereléshez 4–5 db hatszoros nagyítású távcső, 1 db tizenötszörös nagyítású szögtávcső, 5 db távbeszélő állomás és 4–9 km vezeték tartozott.¹⁴ A májusi átszervezés során az első hat hadosztályba három-három szervezetszerű tüzérezredet osztottak be. Minden tüzérezred két tüzérosztállyal rendelkezett. Az ezredek első osztályába két 8 cm-es ágyús, vagy 7,5 cm-es hegyiágyús üteg volt. A második osztályokban két 10 cm-es tarackos és egy 15 cm-es nehéztarackos üteg volt. Ez hadosztályonként 54 löveget jelentett volna. Azonban az ezredek feltöltve még nem voltak, mert az ütegek jórészenek felállítására még nem fejeződött be. Eszköz hiány miatt a 7. és 8. hadosztályhoz tüzérséget nem szerveztek.

¹³ HIL, VHP. iratai. 617/107.

¹⁴ HIL, VHP. iratai. Tüzér állományjelentések. 100.

2. kép: Tüzérség tüzelőállásban

A tábori hadosztályokon kívül a budapesti Vasas Hadosztály is rendelkezett két tüzérezreddel. Ezenkívül a hadsereg-főparancsnokság közvetlen rendelkezésére szervezték a nehéztüzér ezredet, két ütegből, 30,5 cm-es és 21 cm-es mozsarakkal, 15 cm-es gépvontatású ágyúkkal és tarackokkal,¹⁵ de ennek felállítása sem fejeződött be. A tüzérség harcászati vezetésére a hadosztályoknál tüzérdandár parancsnokságot állítottak fel, ahol erre nem került sor, ott ez a tüzérezred parancsnokságokra hárult. A tüzérosztály törzsek harcban rendszerint 2–3 üteget irányítottak. Bár az ütegek a tüzet rendszerint maguk vezették, arra az osztályparancsnokok befolyást gyakoroltak. Az ütközetekben a vezetés igyekezett a tüzérségi fölényt biztosítani, a legfontosabb irányokba tüzértömeget felvonultatni. Így például a III. hadtest a Hernád-vonal áttöréséhez (június 1.) 29 üteget és egy 30,5 cm-es mozsarat összpontosított. Itt került sor az első világháborúhoz hasonló méretű tüzérségi-tüz előkészítésre.

A tüzérség újszerű alkalmazását a kerekeken és tűzzel való manőverezés tette teljessé. Mindkettőre példát találunk a 3. lévai ütközetben (június 16–17.). Az első nap a cseh csapatok támadását 4–5 üteg tüzének összpontosításával verték vissza, ugyancsak tűzősszpontosításokkal hallgattatták el az ellenség tüzérségét. A következő nap a Garam nyugati partján a 3. hadosztály 8 ütege hatásosan támogatta az északnyugati irányba ellentámadó 1. dandárt. Az ellentámadás sikere után a tüzérdandár parancsnoka, Léván keresztül hat üteget új tüzelőállásba vitte, hogy visszaverje a Selmecebánya felől rohamozó ellenséget. Erre azonban nem került sor, mert a cseh csoport nem mert előre törni.¹⁶

A gyalogság közvetlen támogatására rendszerint könnyűágyús, illetőleg hegyiágyús ütegeket osztottak be. Különösen akkor, ha a hatalmas hadszíntér és a terep szükségessé tette ezredek, sőt igen sokszor zászlóaljok önálló alkalmazását. Ilyen esetekben a zászlóaljakat 2–4 löveggel erősítették meg.

¹⁵ HIL, VHP. iratai. 171/2. 61.

¹⁶ KERÉKES, IX. 288.

Merészen használták fel a tüzérseget az üldözésnél is. Az előretörő üldöző különítményekbe beosztott ütegek megnehezítették az ellenség megkapaszkodását.

Légvédelem

A Tanácsköztársaság harcaiban nagyméretű légi tevékenységről egyik félnél sem lehetett szó. Ennek ellenére szükség volt a légvédelem megszervezésére, amely a szembenálló feleknél általában egy szinten mozgott. Az egységek, magasabb egységek légvédelmét általában puska és géppuska tüzzel oldották meg. A csapatok légvédelmére tüzérseget ritkán alkalmaztak. A honi légvédelem, különösen pedig a főváros védelmének megszervezésére már sokkal nagyobb gondot fordítottak. Ennek alapja a légvédelmi figyelő- és jelzőrendszer volt, ezért ezt alaposan kiépítették. A fővárost két gyűrűben, egymástól 10–25 km-re lévő megfigyelő állomások vették körül. Minden megfigyelő állomáshoz 3–7 figyelőőrs tartozott. A külső figyelőgyűrűt Vác, Hatvan, Jászberény, Szolnok, Kiskunfélegyháza, Kiskőrös, Kalocsa, Siófok, Veszprém, Tata, Esztergom vonalában állították fel. A belső gyűrű Aszód, Nagykáta, Abony, Kecskemét, Solt, Dunaföldvár, Székesfehérvár, Bicske vonalában húzódott.¹⁷ Ezenkívül magában a városban is volt néhány figyelőőrs a Gugger-hegyen, a Rákos-rendező pályaudvaron.¹⁸ A vidéki városok közül külön figyelőrendszere volt Győrnek és Füzesabonynak két-három figyelőőrrel. Az őrsök a megjelenő gépek számát, repülési irányát, magasságát, ténykedését távbeszélőn vagy távírón jelentették az elhárító légügyi parancsnokságnak.

A légiriadó jelzésére, egyben az ellenség félrevezetésére Budapesten néhány jelzőlöveg szolgált. Erre a kiselejtezett 75 M. 9 cm-es lövegeket használták fel. Ilyen jelzőlövegek voltak a Gellért-hegyen, a Gugger-hegyen, a Rákos-rendező pályaudvaron és a rákosi gyakorlótéren. Az esetleg éjjel érkező repülőgépek megvilágítására 18 fényszóró szolgált. Zömük 35 cm átmérőjű gyalogsági fényszóró volt, de volt köztük 60, 110 és 120 cm-es is.

¹⁷ HIL, VHP. iratai. 720/53. 61.

¹⁸ HIL, VHP. iratai. 143/légítám. elh.o. 80.

A nagyobb fényszórókat a Gellért-hegyen, a Halászbástyán és a Rózsadombon helyezték el, a kisebbeket körben a főváros körül.

A légvédelmi tüzérség néhány darab 5/8 M. 8 cm-es rögtönzött állványra szerelt tábori ágyúval, és 14 M. 8 cm-es légvédelmi ágyúval rendelkezett. A Tanácsköztársaságnak csak egy légvédelmi tüzérezrede volt, öt üteggel. Ebből három üteget Budapest védelmére használtak, amelyekkel azonban a fővárost biztosítani nem lehetett, ezért a rendelkezésre álló lövegeket a csepeli lőszergyár védelmére összpontosították. Az ellenség a főváros ellen légi támadást nem intézett, úgyhogy ezek alkalmazására nem került sor.

3. kép: Repülőelhárító lövegek

Légierő

A Tanácsköztársaság kezdettől fogva nagy figyelmet fordított a légierő megszervezésére. A repülőszázadok a kiszolgáló személyzetből, és 2–8 repülőgépből állottak. A századoknak általában

1 fényképezőgépe, bizonyos mennyiségű üzemanyag- és bombakészlete, az ellenség alacsony támadásainak elhárítására pedig 1–3 földi géppuskája volt. A századoknak a kisebb javításokat a gépeken maguknak kellett elvégezniük. A repülőszázadokat szervezetszerűen a Hadsereg-főparancsnokságnak rendelték alá. A hadvezetőség a helyzettől és a feladattól függően erősítette meg repülőgépekkel az egyes hadtesteket, hadosztályokat,

sőt néha dandárok is. Ha mód volt rá, a hadsereg saját rendelkezésére igyekezett több repülőszázadot visszatartani. A repülőök harcászati alkalmazásának megkönnyítésére pedig a Hadsereg-főparancsnokságon belül repülő hadműveleti tisztet rendszeresítettek.

A repülőszázadok legfontosabb feladata a felderítés volt. A felderítő repülések átlagos időtartama 1–3 óra, útvonal hossza 150–500 km, az átlagos magasság pedig 1000–1500 m volt. Néha fényképeztek is, és egy-egy alkalommal 5–12 felvételt készítettek. Ha szükség volt rá, a felderítő utakon röpcédulákat, vagy újságokat is szórtak.¹⁹

A hadműveletek megélénkülésével a repülőök is mind jobban bekapcsolódtak a földi harccselekményekbe. A Hadsereg-főparancsnokság a főtámadó csoportok támogatására mindig összevonta a repülőszázadok jelentős részét. Így az északi hadjárat kezdeti szakaszán a III. hadtestnek rendelték alá a 6. és 8. századokat, majd a főcsapás irányának megváltoztatásakor az V. hadtestet megerősítették a 2., 4., később a 8. repülőszázaddal is.²⁰

4. kép: Repülő század

A repülőgépeket általában egyenként, néha kettős csoportban vetették be. A legnagyobb csoport négy gépből állt. A repülőök a

¹⁹ HIL, VHP. iratai. 508/206. lü. 59.

²⁰ HIL, VHP. iratai. 605/5. 56.

földi harcokba bombákkal és géppuskatűzzel avatkoztak be. A legerjedtebb bombatípus a 12 kg-os volt, de néha alkalmaztak 20–50

kilogrammosokat is. A bombákat átlag 6–800 m-ről dobták le az ellenség ütegeire, csapatgyülekezéseire, hadtápalakulataira, vasútállomásaira. Az alacsony támadásokat pedig rendszerint 50–400 m magasságban hajtották végre. Légi harcokra nem nagyon került sor. A pilóták rendszerint csak véletlenül találkoztak az ellenség repülőivel. Kivételt képez az északi hadjárat idején a III. hadtest légtere.

Az ellenség légi tevékenysége sokkal passzívabb volt. Csak akkor élénkült fel, ha a Vörös Hadsereg nagyobb hadműveletre készült. Így az északi hadjárat megindulásakor a III. hadtest főcsoportosítása ellen, és az V. hadtest felvonulásakor tanúsított nagyobb aktivitást. A cseh repülők megkísérelték zavarni a haditermelést is. Budapest ellen nem mertek támadni, de a győri ágyúgyárat és az almásfüzitői olajfinomítót többször bombázták. Lényeges kárt azonban nem okoztak.²¹

Műszaki csapatok

A májusi átszervezés során minden hadosztályhoz egy árkász századot osztottak be. Az északi hadjárat megkezdéséig a hadosztály árkász századok felállítását be is fejezték, ugyanakkor megkezdtek az ezred árkász századok felállítását. A Hadsereg-főparancsnokság a támadásban részt nem vevő hadosztályok árkász századait is a hadjárat műszaki biztosítására összpontosította. Saját rendelkezésére pedig öt műszaki munkás századot vont össze. Már április 10-én elrendelték a vörös vasutas ezred felállítását, mely négy zászlóaljából, zászlóaljanként két építőszázadból, ezen felül a 2. zászlóaljban még két vasútüzemi századból állt. Ezzel egy időben szépen haladt a műszaki anyagok összegyűjtése is, hiszen már öt sáncterszám-készlet és hét hadihíd-készlet²² állt a hadsereg

²¹ HIL, VHP. iratai. 2., 5., 6., 7., 8. repülő század jelentései. 100. csomó

²² *Birago-féle hadihíd: a 2,5 tonna teherbírású hadihíd úszóaljzatának orr- és középrésze ponton volt. Mindössze néhány alkatrészből állt, melyek összeillesztéséhez kapocsra, szegre, csavarra nem volt szükség. Rugalmas*

rendelkezésre. A hadihíd-készletek közül azonban csak kettő rendelkezett járművekkel.²³

A hadműveletek alatt feltornyosuló nehézségek megoldása és az a terv, hogy eleinte a Tiszán is át akartak kelni, az északi hadjárat során szükségessé tette, hogy a hadosztály árkász századok összevonásával egy műszaki csoportot hozzanak létre. Az összevonást a III. hadtest rendelte el június 5-én. A parancsnokáról elnevezett Jacobi árkász csoport négy árkász századból állt, két hadihíd-készlettel és 20–30 ladikkal rendelkezett.²⁴ Visszatekintve az északi hadjáratra, megállapítható, hogy a műszaki csapatok hatalmas munkát végeztek. Különösen a vasúti és közúti hidak helyreállításánál volt fontos szerepük. Ezen túl építettek nagy teherbírású szükséghidakat is. Bodrogszöllősnél például a 23. és 24. ezredek műszaki századai egy 120 méter hosszú – tüzéség részére is járható – hidat készítettek el.²⁵

Híradás

A híradó szolgálat megszervezése az anyagihiány miatt nagy nehézségbe ütközött. Pedig a hadműveletek gyors lefolyása, a mozgó harc és a hatalmas kiterjedés amúgy is problémák elé állította a híradást. Előfordult az északi hadjárat során, hogy a támadó 6. hadosztály nem tudta harcálláspontját előre telepíteni, mert nem állt rendelkezésre annyi híradó anyag, hogy az új helyre is összekötést létesítsen.²⁶

A hadsereg híradó szervezete így is jelentős fejlődésen ment keresztül. A májusi átszervezés eredményeként az északi hadjáratban a híradó szolgálat már komoly teljesítőképeséggel rendelkezett. A híradást a hadseregtörzs állományába tartozó hadsereg távíró főnök irányította. A Hadsereg-főparancsnokság közvetlen rendelkezésére május 30-án egy távíró és egy építő

kötések, úgynevezett fűzőzsinór alkalmazásával lehetővé tették a hullámzás hatására a hídpálya mozgását.

²³ HIL, VHP. iratai. 530/51. 61.

²⁴ KEREKES, VII.203.

²⁵ HIL, VHP. iratai. 720/10. 71.

²⁶ KEREKES, VII.22.

század állt, de két héttel később már egy távíró, három építő százada, vonallelenőrző különítménye és két rádióállomása volt.²⁷

A hadtestek május végétől egy távíró és egy építő századdal rendelkeztek. Az első három hadtest pedig 1–2 rádióállomást is kapott. A hadosztályok 2–5 szakaszból álló távíró századdal rendelkeztek. Lassanként az ezredek híradó szakaszait is feltöltötték. Gyakorlatilag az összeköttetést a hadsereg és a hadtestek között, de a hadosztályokkal is az állami távbeszélő és távíró²⁸ hálózat legszélesebb kihasználásával igyekeztek megoldani. A tábori távbeszélő vonalakat csak a legszükségesebb mértékben építették ki, akkor is csak hadosztálytól felfelé.

Alegységek és egységek közötti összeköttetést rendszerint gyalogos, lovas vagy kerékpáros hírvivőkkel biztosították. Ezek egészítették ki a hadosztályok és dandárok közötti összeköttetést. Erre használták fel a hadosztályok törzslovas szakaszát és a beosztott kerékpárosokat. A jelentések, parancsok gyors továbbítására az északi hadjárat során a III. hadtestnél kerékpáros jelentésgyűjtő és továbbító állomásokat szerveztek.²⁹ Az összeköttetés fenntartására a meglévő kis létszámú személygépkocsi állományt is a lehetőségekhez képest felhasználták.

A rádiót csak a hadtest- és Hadsereg-főparancsnokság közötti összeköttetésre használták, de egyes, igen fontos feladatot végrehajtó hadosztályt is megerősítették készülékekkel. A rádiókat

²⁷ HIL, VHP. iratai. 615/60. 61.

²⁸ *Szikratávíró: a rádiót kezdetben, amikor a hullámkeltés még szikrákkal történt, szikratávírónak nevezték. Az induktor szekunder – nagyfeszültségű – tekercsének egyik végét a földhöz, másikat fémlaphoz, majd drótból készült antennához kötötték. A vevő állomáson az antenna és föld közé hullámjelzőt, detektort iktattak. Ez utóbbi vasreszelékkel töltött üvegcső volt, kohérernek nevezték. A galvántelep áramkörébe iktatott kohérer az antennán beérkező hullámok hatására vezetővé vált és csengőt szolgáltatót meg. Fontos lépés volt Ferdinand Braun újítása, aki a rezgőkört induktív úton kapcsolta az antennához, ugyanígy a detektort is. A század elején szikrainduktor helyett egyre gyakrabban nagyfrekvenciás generátorokat és más, eltérő rendszerű gerjesztőket használtak. Katonai használatra hátton, kocsin, málhásállaton vagy gépkocsin szállított készülékeket gyártottak.*

²⁹ KERÉKES, VII.49.

felderítésre is felhasználták. A lehallgatott rádiótávíratok igen sok értékes adattal szolgáltak.³⁰

A folyami flotta

Egységei az első világháborúból visszamaradt, a fegyverszünet értelmében fegyverüktől megfosztott és üzemképtelenné tett hajók voltak. A Tanácsköztársaság kikiáltása után a hajókat használhatóvá tették, és a hiányzó lövegeket tábori lövegekkel pótolták úgy, hogy a hajóraj május közepén már harcra kész volt.³¹

Ekkor a flottilla a következő harci egységből állt:

- Monitorok: Újvidék, Szamos, Maros, Lajta.
- Ágyúaszádok: Pozsony, Komárom.
- Őrnaszádok: Viza, Compó, Csuka, Fogas.
- Segédmonitorok: Sámson és Una.
- Ezenkívül: három páncélos motorcsónak, négy aknakereső, aknazállító-hajó, vontatóhajók, uszályok.

Az ellenség hajóegységei működésének megakadályozására a Dunán Paksnál, a Tiszán Csongrádnál aknazárat létesítettek. A hajóraj főfeladata volt a Dunai hajózás biztosítása és a hadsereg Dunára támaszkodó szárnyának támogatása. Az északi hadjárat megindulásakor az I. dandár támogatására kikülönítették a Szamos monitort egy őrnaszáddal. A Szamos hatásos tüze nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy az I. dandár balszárnya jelentős eredményeket érhetett el. Az V. hadtest a Kisalföldön tervezett támadásának támogatására az egész hajórajt Esztergomba rendelték. A Szamos egészen Komáromig előretört, és tüzével több ellenséges üteget hallgattatott el.

Hadtáp

A hadsereg ellátását a májusi átszervezéstől kezdve a főparancsnokság anyagi osztálya irányította. A Hadsereg-főparancsnokság rendelkezésére a következő hadtápintézetek állottak:

1. a szállítás irányítására a főbb vasútállomásokon pályaudvar parancsnokságok

³⁰ HIL, VHP. iratai. Hdm. Napló 60.

³¹ HIL, VHP. iratai. Kankovszki korvett-kapitány naplója.

2. hadtáp állomásparancsnokságok a nagyobb ellátó bázisokon, így Hatvanban és Cegléden
3. felvételező állomások, lőszer-, ruha-, műszaki anyagraktárok, vágómarhatelepek, sütődék
4. bőr és egyéb anyaggyűjtő állomások
5. kórházak, kórházvonatok (16 db), betegnyugvó-, fürdő- és fertőtlenítő állomások, gőzmosodák

A hadsereg hadtápintézetek zömét az északi hadjáráshoz Cegléd – Füzesabony – Hatvan – Gödöllő körzetében összpontosították.³² A hadtestek általában autó-századdal, autójavító műhellyel, autó anyagraktárral, kórházzal, ételmezési részleggel rendelkeztek. A hadműveletekben legaktívabban résztvevő III. hadtestnek ezenkívül egészségügyi oszlopa és mozgó lőszertelepe is volt. A hadosztályok hadtápszervezése nem volt egyforma. Általában a szállító szolgálatot a hadosztály vonatparancsnokság, az egyéb szolgálati ágakat pedig a hadosztály ellátó hivatal irányította. Az igás állatok hiánya miatt volt olyan ezred, amit csak műút vagy vasút mentén lehetett mozgatni, nehogy utánpótlás nélkül maradjon.

A hadosztályok hadtápjá két vasúti szerelvényen mozgott.³³ Az egyik rendszerint lőszert és sáncterszámokat, a másikon az ételmezt és a sütődéket szállították. Ezek a vonatok biztosították a csapatok ellátását. Sokszor befutottak egészen a peremvonalig és ott, az ellenséges tűz ellenére is ellátták a harcosokat lőszerrel, ételmezzel és felvették a sebesülteket.

³² HIL, VHP. iratai. 530/51. 61.

³³ A Hadsereg-főparancsnokság intézkedése 515/406-1919 sz. alatt. Kiadta a Hadügyi Népbiztosság 517/257. H. t./6-1919 számmal május 17.-én. A Hadsereg-főparancsnokság a hadműveletek mozgékonyasága, a jobb utánpótlás megszervezése érdekében rendelte el a vasúti mozgó raktárak felállítását. (HIL, Hünb. 8. csomó)

5. kép: Segélyhely

A támadó hadműveletek végrehajtása során szükségessé vált, hogy minden hadosztályhoz egészségügyi intézetet osszanak be.³⁴ Igen hatalmas hadtápszervezési munkát jelentett az északi hadjárat során a főcsapás irányának megváltoztatása, ugyanis az utánpótlás zömét a Hatvan – Miskolc – Kassa útvonalról, a Vác – Párkányháza – Érsekújvár vonalra kellett áthelyezni. A lőszerellátás megszervezésére a hatvani lőszertelepet Vácra helyezték át, egy részlegét pedig Ipolyságra tolták előre.³⁵ Az élelmiszer raktárakat, beteg- és sebesült gyűjtőhelyeket, kórházakat Vácra és Ipolyságra állították fel, ahová egy-egy sebészcsoporthoz is irányították. Ezzel az átszervezéssel lehetővé vált az V. hadtest harcának logisztikai biztosítása.

A hadjárat terve

A május elejére kialakult súlyos válság után néhány hét alatt lényegesen javult a Tanácsköztársaság katonai helyzete. Újjászületett a Vörös Hadsereg, Miskolcnál és Salgótarjánnál jelentős sikert ért el, a keleti és déli arcvonal pedig stabilizálódott.

³⁴ HIL, VHP. iratai. 524/17. 49.

³⁵ KERÉKES, IX. 98.

A román királyi hadsereg az Ukrán Vörös Hadsereggel Besszarábiában szembenálló csapatainak megerősítésére két hadosztályát kivonta a Tiszántúlról. A délszláv csapatok egy részét Laibachba (ma: Ljubljana, SLO) csoportosították át, a Fiume (ma: Rijeka, HR) birtoklása miatt kiéleződött ellentétek következtében. Bár a déli demarkációs vonalakon álló francia csapatokat megerősítették, a párizsi béketárgyalásokról érkezett hírek alapján joggal lehetett számítani arra, hogy rövid időn belül nem várható támadás.³⁶

A tanácskormány és a Vörös Hadsereg vezetése számított arra, hogy ez a helyzet nem tart hosszú ideig, és a Tanácsköztársaság ellenségei, ha a körülményeik kedvezőbben alakulnak, együttesen indulnak támadásra. Meg kellett kísérelni, hogy az ellenséges hadseregeket egyenként kényszerítsék visszavonulásra. Mivel a csehszlovák hadsereg még támadó szándékainak világos jeleit mutatta, egyértelműen adódott, hogy a Vörös Hadseregnek az északi fronton kell tartós hadászati siker elérésére törekedni.

Stromfeld eredeti terve az volt, hogy Miskolc visszafoglalása és a csehek Kassa felé való visszaszorítása után a Felső-Tiszán átkelve a románokat kell megtámadni. Tombor Jenő alezredes Szántó népbiztos útján előbb a cseh hadsereg teljes leverését ajánlotta Nyitra elleni fő támadási iránnyal. A támadás keresztülvitelére két irány jöhetett számításba:

1. Támadás a Kisalföldön keresztül az Ipoly folyótól Pozsony, Nyitra, Trencsén irányában – ennél az iránynál csak kisebb terepakadályok jöhettek számításba és ez az irány vezetett leggyorsabban a Vág völgyébe, így a cseheknek Felső-Magyarországot ki kellett volna üríteniük.
2. Támadás a Sajóról Kassa felé. Ez az irány elvágja a cseh és román csapatok érintkezési vonalát, széttöri a Magyarország ellen felvonuló ellenséges csapatok

³⁶ Az ellenséges helyzet megítélése a Duna-Tisza-közén és a Tiszától keletre május hó 22.-én. VHP. 522/20. hdm. sz. (HIL, M. Tan. Közt. iratai 41. doboz 86. sz. – Eredeti tisztázat.

egyesülési vonalát. Tehát szintén nagy eredménnyel kecsegtetett.

A politikai és a katonai vezetők többsége azonban végül is azt az elgondolást tartotta helyesnek, hogy a támadás kiindulópontja Miskolc, főiránya pedig észak-északkelet legyen. Emellett szólt, hogy az itt elhelyezkedő csehszlovák csapatok az előző harcokban már vereségeket szenvedtek, hogy az itteni hadművelet során lehetőség nyílhatott a román és a csehszlovák erők egymástól való elvágására, az oroszországi és a Magyar Vörös Hadsereg közötti közvetlen kapcsolat megteremtésére. A hadművelet következtében kedvező feltételek alakultak volna ki: lehetővé vált volna, hogy a román királyi hadsereg Tiszántúlt megszállva tartó hadosztályait visszaszorítsák.

Az északi hadművelet terve fokozatosan alakult ki. Végző formájában május 27-én fogalmazták meg. A célt a következőkben jelölték meg: *„Politikai és gazdasági okokból a hadsereg-parancsnokság elhatározása a cseh-román haderők belső szárnyait áttörni, először a cseheket megverni, azután a Tiszán átkelve a román haderő ellen fordulni.”*³⁷A hadsereg-parancsnokság tehát az északi arcvonalon indított offenzívát egy komplex stratégiai program első szakaszának tekintette. Úgy számított, hogy megközelítőleg egy hét leforgása alatt olyan súlyos csapást mér a szlovákiai csehszlovák hadsereg keleti szárnyára, amellyel azt tartósan kikapcsolja a további hadműveletekből. Ezzel létrehozza a megfelelő körülményeket a Tiszántúlon elhelyezkedő román csapatok elleni támadás megkezdéséhez.

Stromfeld, a hadművelet szellemi atyja, az északi hadjárat céljaira igyekezett minden lehetséges erőt összpontosítani, vállalva azt a kockázatot is, hogy a Dunántúl és a Dél-Alföld jelentős katonai meggyengítésével esetleg szabad utat biztosít egy délről jövő offenzíva előtt. A hadművelet végrehajtására a III. hadtestet (1., 4., 6. hadosztály, 3., 10. dandár), az 5. és a 3. hadosztályt, valamint az önálló feladattal rendelkező 1. dandárt jelölte ki. Ezek alárendeltségébe együttevve 73 zászlóalj és 46 üteg tartozott, vagyis a Vörös Hadsereg csapatainak több mint a fele.

³⁷ HIL, M. Tan. Közt. iratai. Hadseregnapló. 1919. május 27.

A III. hadtestnek két irányban, Kassa és Sátoraljaújhely felé kellett előnyomulnia. A hadtest bal szárnyával érintkező 5. hadosztály Rimaszombat, majd Rozsnyó és Tiszolc elfoglalását kapta feladatul. Az 5. hadosztálytól nyugatra támadó 3. hadosztály Losonc és Zólyom elfoglalására, valamint az Ipoly északi partján álló erők megsemmisítésére kapott parancsot. Az Ipoly alsó folyásánál a Börzsöny nyugati lábainál elhelyezett 1. dandárra kettős feladat várt: Léva visszafoglalása, valamint nyugati irányú előrenyomulás a Garamig, együttműködve a dunai hajórajjal. Bár a hadműveletekben nem vett részt, feladatot kapott a Duna és a Tisza között állomásozó I. hadtest is. A román hadvezetés megtévesztése érdekében az offenzíva megkezdésével egyidejűleg „áltámadást” indított Szolnok és Csongrád térségében.

Az erőviszony

A támadás megindulásakor a csehszlovák hadsereg Szlovákiában és Kárpát-Ukrajnában több mint 90 zászlóaljjal és 32 üteggel rendelkezett. Kárpát-Ukrajna területén állomásozott a 3. csehszlovák hadosztály és az I. dandár. Ezek együttesen 12 zászlóaljat és öt üteget képviseltek. A lengyel határ mentén, északon a 30. ezred alakulatai helyezkedtek el (3 zászlóalj).

Az Ondava és a Tapoly vonalától nyugatra a 6. csehszlovák hadosztály egységei álltak. A hadosztály ereje 39 és fél zászlóalj, 5 üteg és 1 páncélvonat volt. Kassán, a Nemzetvédelmi Minisztérium közvetlen alárendeltségében állomásozott az eredetileg a 3. hadosztályhoz tartozó VI. gyalogdandár. Ennek öt zászlóalja és két ütege volt. Hennocque tábornok, a szlovákiai haderő Keleti-csoportjának parancsnoka tehát 59 zászlóaljjal és 13 üteggel rendelkezett.

A szlovákiai csehszlovák haderő Nyugati-csoportjának alárendeltségébe a Losonci-csoport, a 7. és a 4. hadosztály tartozott. A Losonci-csoport alárendeltségébe a III. dandár kiválása után 17 zászlóalj és 10 üteg tartozott. A csehszlovák hadosztály egységei

széles arcvonalon szétszórva, az Ipolytól nyugatra, Párkányána – Nyitra – Pozsony és a Duna vonala között álltak. A 7. hadosztály erejét az északi hadjárat megindulásakor 12 zászlóalj és 8 üteg képezte. A Nyugati-csoport területén helyezkedett el a prágai Nemzetvédelmi Minisztérium közvetlen alárendeltségébe tartozó 4. hadosztály is. A hadosztály 8 zászlóaljból állt. A hadműveletek során e hadosztály csapatai is bevetésre kerültek.

Gyalogsági erők tekintetében tehát jelentékenynek tekinthető túlerőben voltak. A csehszlovák hadvezetés – mivel tudott a Vörös Hadsereg készülő ellentámadásáról – május végén és júniusban megfeszített erővel igyekezett szlovákiai hadseregének erejét növelni. Cseh- és Morvaországban új alakulatokat szerveztek, ezeket sürgősen Szlovákiába irányították. Meggyorsították az olaszországi önkéntesekből szervezett csapatok Szlovákiába irányítását. Jelentős segítséget kaptak Franciaországból is. A csehszlovák hadsereg egész légierejét a Franciaországból kapott gépekből és jórészt francia pilótákkal hozták létre. Először csak két repülőegységet szerveztek, rövidesen azonban érkezett még Franciaországból 115 volt német, valamint 65 francia repülőgép.

Május 30-án a Vörös Hadsereg főparancsnokságának 115 zászlóalj, 100 géppuskás-, 10 és fél lovasszázad és 58 üteg állt rendelkezésére. A főparancsnokság a támadás végrehajtására a III. hadtestet (1., 4., 6. hadosztály, 3., 10. dandár), az 5. és a 3. hadosztályt, valamint az önálló feladattal rendelkező 1. dandárt jelölte ki. Ezek alárendeltségébe együttvéve 73 zászlóalj és 46 üteg tartozott. Az igénybe vett erőknek több mint felét a jobb szárnyon lévő főirányban, a mintegy 250 km-t kitevő arcvonal egynegyed részén vonták össze, hogy itt erőfölényt biztosítsanak részükre.

A hadjárat

A Vörös Hadseregnek 1919 júniusában, az északi arcvonalon folytatott harcait – az északi hadjáratot – három fő szakaszra oszthatjuk:

1. május 30 és június 9 közötti időszak a kezdeti, sikeres előrenyomulás időszakát foglalja magában.

2. június 10 és 16 közötti időszakot az arcvonal átmeneti megszilárdulása és a csehszlovák hadseregnek a kezdeményezés átvételére irányuló kísérletei jellemezték.
3. június 17 és június 24 között a Magyar Vörös Hadsereg újabb támadást indított ezúttal az arcvonal nyugati részén. E szakasz eseményei a fegyverszünettel értek véget.

1. Harcok május 30 és június 9 között.

Május 30. (péntek)

A kora reggeli órákban megindult a Vörös Hadsereg támadása az északi arcvonalon, amely a csehszlovákokat nem érte váratlanul. Politikai és katonai vezetőik május utolsó hetében számos lépést tettek a várható csapás erejének gyengítésére. Szövetségeiket a Tanácsköztársaság elleni sürgős fellépésre kérték: Foch-ot és Franchet d'Espéray-t a francia alakulatok aktivizálására igyekeztek rábírni, Mardaescunak azt javasolták, hogy egy Tiszafüredről északnyugati irányban indított előrenyomulással vágja el a hatvanmiskolci vasútvonalat, a III. hadtest és az 5. hadosztály alapvető utánpótlási útját. Komoly erőfeszítéseket tettek saját csapataik létszámának, felszerelésének és harci szellemének erősítésére is.

Felkészülten várta az eseményeket a román hadvezetés is. Bár arra nem mutatott nagyobb hajlandóságot, hogy szövetségesei érdekében kezdeményezően lépjen fel, eltökélten készült az elfoglalt területek, mindenekfelett a Tisza vonalának tartására.

A Vörös Hadsereg támadása az első napon erős ellenállásba ütközött. A főirányban tevékenykedő III. hadtest jobb szárnyán az 1. hadosztály nem teljesítette napi feladatát: a román csapatok kemény ellenállása miatt nem tudtak átkelni a Hernádon. A 6. hadosztály a Hernád völgyében észak felé haladva tért nyert: heves ellentámadások ellenére elérte a Szikszó – Frank-hegy vonalat, de a jobb szárnya szintén elakadt a Hernádnál. A 10. dandár a Bódva völgyében Edelény felé sikeresen nyomult előre.

Az 5. hadosztály jobb szárnyán a 65. dandár Putnok és Bánréve irányában sikeresen küzdött, a Rimaszombat felé előrenyomuló

39. dandár azonban Feled és Várgede között erős ellenállásba ütközött.

A 3. hadosztály a 46. dandárral jobbról, a 80. dandárral pedig balról indult Losonc átkarolására. A Losoncért vívott harcokban jelentős érdemeket szerzett a Szántó Zoltán vezetése alatt álló 1. nemzetközi vörösezred, amelynek katonái az est folyamán elsőnek vonultak be a városba. A 80. dandár parancsnoksága jelentésében megemlékezett az ezred kiemelkedő teljesítményéről, melynek katonái: „*A Losoncot szívósan és teljes elismerést méltóan védő ellenségre való támadásnál egymással vetélkedve harcoltak. Különösen elismerést érdemel a rappi hidakat rohamozó 11. század és az 1. (orosz) zászlóalj Vilke és Panyidaróc elleni, ellenséges ágyútűz alatt végrehajtott merész támadása.*”³⁸

Sikeresen zárta a támadás első napját az 1. dandár is, amelynek több irányban sikerült áttörnie az ellenség védelmét.

Május 31. (szombat)

A támadás második napján, a Vörös Hadsereg összevont erőinek a további erős ellenállást leküzdve sikerült újabb eredményeket elérniük. A 6. hadosztály a Hernád völgyében Csobád – Léh – Homrogd vonalát, a 10. dandár Edelényt érte el. Az 5. hadosztály 39. dandára estére bevonult Rimaszombatba. A 3. hadosztály lényegében a 30-án elért pozíciókban maradt.

Az 1. dandár jobb szárnya Korpona felé nyomult előre, a balszárnyon levő csapatai a garamkövesdi híd birtokbavételéért harcoltak. A legkevesebb sikerrel e napon is az 1. hadosztály támadási kísérletei jártak. A román csapatok szívósan védekezve, erős tüzérségi tűzzel verték vissza a hadosztály munkásezredeinek a Miskolcért vívott harcokban sok megpróbáltatáson keresztülment, kimerült katonáit. A Hadsereg-főparancsnokság ezért úgy határozott, hogy az arcvonal jobb szárnyán beveti az addig tartalékban levő 4. hadosztályt és a 3. dandárt is.

A csehszlovák kormányzat súlyosnak ítélte a Vörös Hadsereg támadása nyomán kialakult helyzetet. A Losonc körzetében levő

³⁸ LIPTAI, 1985. 233.

csapatok vezetését ellátó Letovsky tábornokot felmentették beosztásából, és Snejdarek ezredest kinevezték a losonci csoport, illetőleg az abból szervezett 4. hadosztály élére.

Június 1. (vasárnap)

A III. hadtest frontszakaszának jobb szárnyán összevont hús üteg hatásos előkészítő tüze után a 1. és 4. hadosztálynak sikerült átkelnie a Hernádon, és áttörnie a románok védelmét. A 4. hadosztály Tiszaluc elérése után Szerencs felé, az 1. hadosztály Bodrogkeresztúr felé nyomult előre. Sikeres volt a 3. dandár támadása is. A 10. dandár az esti órákra Szendrőt érte el. Az 5. hadosztálynak a Sajó völgyében előrenyomuló 5. munkásezrede Tornalja elfoglalása után Sajógömörig jutott. A 3. hadosztály csapatai e napon sikeresen hártották el az ellenség Losonc visszaszerzésére irányuló ellentámadásait. Az 1. dandár egy-egy különítménye Selmechánya és Korpona felé tört előre, egy tűzérsséggel megerősített zászlóalja Lévát foglalta el, egy csoport a dunai flottilla és a tűzérsség tűzétől támogatva behatolt Párkányánára, és azt hídfőszerűen megszállta.

Június 2. (hétfő)

Minden irányban folytatódott a Vörös Hadsereg térnyerése. Az újonnan kinevezett csehszlovák parancsnokok nehéz helyzetbe kerültek. Hennocque tábornok, a szlovákiai haderő keleti hadtestének parancsnoka tisztában volt azzal, hogy a vörös csapatok előrenyomulása a Hernád és a Bódva völgyében Kassa elvesztésével fenyeget. Ezért kérte, hogy a hadsereg tartalékában levő VI. dandárt helyezték az alárendeltségébe. Egyidejűleg a román parancsnokságot is megkereste, hogy segítséget kérjen. Csalódására azt a választ kapta, hogy a román csapatok kénytelenek visszavonulni a Tisza bal partjára, és nincsenek olyan helyzetben, hogy segítséget adjanak.

Mittelhauser tábornok, a nyugati hadtest parancsnoka, aki helytelenül értékelte az 1. dandár nyugati irányban végrehajtott akcióit, azt hitte, hogy a Vörös Hadsereg Komáromon át Pozsony felé akar előretörni. Ezért arra az elhatározásra jutott, hogy a 2.

hadosztály erőivel Ipolyság és Losonc irányú támadást indít a vörös csapatok oldalába.

A román hadvezetés nem akart felesleges vérvesztést szenvedni a Tisza jobb partján levő állásainak megtartásáért, ezért a folyó mögé, a kedvezőbbben védhető pozícióba vonta vissza csapatait. A június 2-ről 3-ra virradó éjszaka a tokaji közúti és vasúti hidat felrobbantották. „*Csapataink feladata, hogy szívósan ellenállva, minden áron megakadályozzák az ellenségnek a Tiszán való átkelésre irányuló szándékát.*”³⁹ – táviratozták június 3-án. A következő napok eseményei híven tükrözték az ellenséges hadvezetés szándékainak eltökéltségét. Úgyszólván az egész arcvonalon növekedett ellenállással, ellentámadásokkal találkoztak a magyar vöröskatonák.

Június 3. (kedd) és június 5. (csütörtök) között

A Vörös Hadsereg parancsnoksága érkezettnek látta az időt, hogy utasítást adjon a Tiszán való átkelésre, a román királyi hadsereg visszaszorításának megkezdésére. A 4. hadosztálynak azt a feladatot adták, hogy Tokajnál keljen át a folyón, hozzon létre hídfőt, és abból kiindulva Nyíregyháza irányában nyomuljon előre. Az 1. hadosztálynak a támadás második lépcsőjeként kellett átkelnie és előnyomulnia. A 4. hadosztály a parancsnak megfelelően kísérletet tett az átkelésre, ez azonban a hidak felrobbantása, az átkelő eszközök hiánya és az erős ellenállás miatt nem sikerült. A Sátoraljaújhely felé előrenyomuló 3. dandár június első hetében feltartóztathatatlanul haladt előre: 3-án Erdőbényét, 4-én Bodrogolaszit, 5-én Sárospatakot foglalta el. A 6. hadosztály a Hernád völgyében, Gönc körzetében háromnapos nehéz harcban, lépésről lépésre haladva örölte fel az ellenség ellenállását. 4-én sikerült elfoglalnia Göncöt, a következő nap délutánján pedig a Harasztombéért folytatott súlyos harc után Nagyidát. A 10. dandár a Bódva völgyében 3-án és 4-én erős ellenállásba ütközött, a 6. hadosztály sikere azonban a helyzetét megkönnyítette. 5-én sikerült Szendrőt elfoglalva Szalonnáig előrejutnia.

³⁹ LIPTAI, 1985. 234.

Napokon át váltakozó szerencse kísérte az 5. hadosztály harcait. Június 3-án, 4-én és 5-én elkeseredett ellentámadásokat indítottak a csehszlovákok a hadosztály ellen. A vörös csapatok helyenként visszavonulásra, többek között Rudabánya, Tornalja és Rimaszombat átmeneti feladására kényszerültek.

A 3. hadosztály lehetőségeit június 3–6 között az befolyásolta, hogy az 5. hadosztálynál kialakult nehéz helyzet miatt jobb szárnyának támadását kénytelen volt visszatartani. A hadosztály főerői 4-én megközelítették Gyetvát.

Az 1. dandár június 3-án elhárította a Mittelhauser tábornok utasításának megfelelően indított ellentámadást. A dandár különböző irányokban előrenyomuló csoportjai talpraesetten küzdöttek. A párkányánai csoport 3-án rajtaütésszerűen elfoglalta Érsekújvárt. A Selmecebánya felé előrenyomuló 16. gyalogezred 5-én megközelítette Korponát.

Június 6. (péntek)

Az északi hadjárat legemlékezetesebb napjává vált, bár nem minden frontszakaszon született győzelem. A 4. hadosztály újabb kísérletet tett, hogy Tokajtól keletre átkeljen a Tiszán, érzékeny veszteségei miatt azonban szándékának feladására kényszerült. Siker koronázta viszont a 3. dandár erőfeszítéseit: e napon kitűzték Sátoraljaújhelyen a vörös lobogót. A 6. hadosztály az ellenség hajnali, Nagyida visszaszerzésére irányuló ellentámadásának felszámolását követően bevonult Kassára. Az 5. hadosztály frontszakaszán nem történt lényeges esemény. A 3. hadosztály egyes irányokban tovább haladt előre: a 80. dandárnak Zólyom felé nyomuló osztagai elfoglalták Gyetvát. Az 1. dandár 16. vörös ezrede bevette Selmecebányát és Korponát. Ez az ezred nagyrészt szlovák nemzetiségű katonákból állt, akik bátorságukkal, lelkesedésükkel eleven tanúságot tettek a Magyar Vörös Hadsereg internacionalista jellegéről és küldetéséről.

Június 7. (szombat) és június 8. (Pünkösöd vasárnap)

A 16. vörös ezred katonái ötórás harc után bevonultak Zólyomba, így az északi arcvonal legnagyobb részén sikerült elérni a Vörös Hadsereg harcoló alakulatainak azt a vonalat, amely a hadsereg-

főparancsnokság tervében szerepelt. Stromfeldék úgy gondolták: elérkezett az idő, hogy megkezdjék a haditerv második részének végrehajtását. Arra az elhatározásra jutottak, hogy június közepére az I. és az e célra átcsoportosított III. hadtest erejével előkészítik a tiszántúli nagy offenzívát. Az 1. és a 6. hadosztályt ki akarták vonni a hadtest alárendeltségéből, a Dunántúlról a 8. hadosztályt Landler hadtestéhez vezényelték volna.⁴⁰

A következő napok eseményei azonban azt mutatták, hogy a győzelmek, a tervben kijelölt határok elérése ellenére a csehszlovák csapatok képesek maradtak további hadműveletek megvívására. Bár június 7–10 között a Vörös Hadsereg néhány irányban tovább nyomult előre – 9-én elfoglalták Töketerebest, Nagymihályit, Eperjest, Tornát, Rozsnyót, 10-én pedig Bártfáig jutottak –, az ellenséget mégsem lehetett legyőzöttnek, további kezdeményezésre alkalmatlannak tekinteni.

Elsősorban az északi front nyugati szárnyán elhelyezett csehszlovák erők őrizték meg akcióképességüket. Ez abban is megmutatkozott, hogy június hetedikén a 7. hadosztály egy dandárjával Léva, egy másik csoporttal Érsekújvár irányában indult ellentámadásra.

Kétségtelen, hogy a Szlovákiában levő csehszlovák erők helyzete súlyosan alakult. A 3. dandár előrenyomulása a ruszinszkói csoportot elvágta a többiektől. Hasonló veszély fenyegette Hennocque hadtestét is. A csehszlovák alakulatok tekintélyes része számottevő veszteségeket szenvedett, és harci szelleme erősen megromlott. A csehszlovák hadvezetésnek gondokat okozott a hadműveleti terület lakosságának körében megnyilvánuló forradalmi hangulat, a Vörös Hadsereg iránti együttérzés gyakran tetek jelentkezett. A csehszlovák vezetők szervek június 5-én egész Szlovákiára terjedően kihirdették az ostromállapotot. Bevezették a statáriumot, túsokat szedtek, és a leghatározottabb eréllyel léptek fel minden ellenségesnek mutatkozó jelenséggel szemben. Intézkedéseik azonban csak részben érték el céljukat: „A rendszabályok talán csökkentették az

⁴⁰ Intézkedések a további előrenyomulásra. (VHP. 607/10. hdm. sz.) HIL, M. Tan. Közt. iratai. 44. doboz 101. szám

*ellenséges cselekményeket, de nem nyomták el teljesen. Folytatódta a frontvonalak mögötti lövöldözések, a szabotázs-cselekmények a vasút- és híradóvonalak ellen.”*⁴¹ – jelentette Mittelhauser tábornok a prágai hadügyminisztériumnak küldött összefoglalójában.

Henrys tábornok, a franciák lengyelországi katonai missziójának vezetője arra biztatta Csehszlovákiában tevékenykedő kollégáit, hogy nyugodtan vonják el csapataikat a lengyel határról, ahol azokat a lengyelekkel szembeni konfliktus miatt tartották. A csehszlovák vezetés tehát a harckészségét megőrizte, bár erősen kimerült hadosztályait friss alakulatokkal erősítette meg.

A Vörös Hadsereg több vezetőjét foglalkoztatták az ellenfél továbbra is megmutatkozó harckészségének jelei, és azok a veszélyek, amelyek ilyen körülmények között a tiszántúli hadművelet megkezdése esetén fenyegetően jelentkeztek volna.

Június 7-én Clemenceau jegyzéket intézett a magyar tanácskormányhoz, és a békekonferencia nevében a hadműveletek azonnali beszüntetésére szólította fel.⁴² A jegyzék azt hangoztatta, hogy a békekonferenciának szándékában áll a magyar állam küldötteit a békefeltételek átvételére Párizsba meghívni, ugyanakkor súlyos szankciókkal fenyegetett a hadműveletek folytatása esetén. A tanácskormány azonnal válaszolt a jegyzékre.⁴³ Hangsúlyozta, hogy az ellenségeskedéseket a csehszlovák hadsereg kezdte a demarkációs vonalak önkényes átlépésével. Javasolta, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia területén alakult államok kölcsönös problémáikat egy szűkebb konferencián rendezzék. Mivel egyértelmű volt, hogy Clemenceau elsősorban a csehszlovák hadsereg részére kívánt lélegzetvételi lehetőséget biztosítani, a Forradalmi Kormányzótanács nem rendelte el a harcok beszüntetését. Az azonban káros külpolitikai visszhangot váltott volna ki, ha a Vörös Hadsereg azonnal támadásra indul a román királyi csapatok ellen.

⁴¹ LIPTAI, 1985. 235.

⁴² Clemenceau, a párizsi békekonferencia elnökének távirata a Magyar Tanácsköztársaság kormányához. (Vörös Újság 1919. június 9.)

⁴³ Válasz Clemenceau jegyzékére. (Vörös Újság 1919. június 9.)

Június 9. (Pütkösdi hétfő)

Reggel Landler javaslatot tett a hadsereg-főparancsnokságnak a 7-i elhatározás megváltoztatására. „A csehek nincsenek még tönkrevérve, érzékenyebb veszteségeket csupán utóvédharcokban okoztunk nekik. Amennyiben a szépen megindult hadműveleteket a csehek ellen nem – vagy csak alárendelt erőkkel – folytatnánk, úgy nincs kizárva, hogy visszacsapásban lesz részünk. A hadtestparancsnokság megfontolása szerint kivihetetlennek látszik, hogy a Tiszántúlon a románok ellen kezdjük meg a hadműveleteinket, még mielőtt a csehekkel végleg le is számoltunk.”⁴⁴ – hangoztatta a javaslat. Landler azt ajánlotta, hogy a III. hadtest – ahelyett, hogy a Tiszán át támadna – előbb folytassa offenzíváját az Alacsony és a Magas Tátra közötti területen, hogy a kelet-szlovákiai ellenséges erőket legalább a Felső-Vág völgyéig visszaszorítsák.

A kétségkívül józan és helyes értékelésen alapuló javaslattal Stromfeld és Böhm kezdetben nem értett egyet, de meglehetősen rövid időn belül megváltoztatták álláspontjukat. Ebben feltételezhetően elsősorban az erőviszonyok reális mérlegelése, az eddigi tapasztalatok játszottak szerepet. Emellett figyelembe vették a külpolitikai szempontokat is. Este a hadsereg-főparancsnokság új elhatározásra jutott, amelyben általánosságban elfogadta a III. hadtest helyzetértékelését, de a hadműveletek konkrét folytatását illetően más álláspontra helyezkedett. „Az általános helyzet megköveteli, hogy mielőtt a hadsereg zöme a Tiszán átkelve a román haderő ellen fordulna, a cseh hadsereggel hosszú időre leszámoljon.

Ennek folytán a hadsereg-parancsnokság elhatározta, hogy a Dunától északra egy nagyobb erőcsoportot von össze és ezzel nyugati irányban támadólag lép fel, míg a Hernád és a Felső-Vág völgyébe visszavonuló erőket csakis megfigyeli, és egy csoportnak Ruttká felé való előretolása által a Vág völgyének kiürítését kierőszakolja.”⁴⁵

⁴⁴ HIL, M. Tan. Közt. iratai. 51.csomó. (VHP 609/3.hdm.sz.)–Tisztázat.

⁴⁵ HIL, M. Tan. Közt. iratai. 52.csomó. (VHP 609/8.hdm.sz.)–Tisztázat.

2. Harcok június 10 és 16 között

Június 10. (kedd)

Néhány napig mindkét vezérkar figyelme az arcvonal nyugati szárnyára irányult. Az addig állandóan visszavonuló 2. csehszlovák hadosztály, amelynek állományát jelentősen megerősítették, meghátrálásra kényszerítette a 80. dandár Besztercebánya felé nyomuló osztagait, és egyidejűleg egy ezrednyi erővel támadást indított a Selmecebányán berendezkedett gyenge vörös zászlóalj ellen. A hajnaltól késő délutánig tartó küzdelem során a magyarok nem tudtak tovább kitartani, feladták Selmecebányát.

Június 11. (szerda) és június 12. (csütörtök)

A csehszlovák 7. hadosztály Léva megszerzésére indított támadást, ezt azonban a 16. gyalogezred, a budapesti 3-as és a honti vadászok, a tüzérség, a 9. számú páncélvonat elhárították, majd visszaszorították a csehszlovákokat a Garam mögé.⁴⁶

Június 13. (péntek) és június 14. (szombat)

A csehszlovák 2. hadosztály a 80. dandár végsőkéig kimerült zászlóaljait Zólyom feladására kényszerítette.⁴⁷ A hadsereg-főparancsnokság a dandárt megerősítette a friss délszláv zászlóaljjal, és intézkedett az egyre egyértelműbben ellenforradalmi magatartást tanúsító Folkusházy dandárparancsnok leváltására.⁴⁸

Június 15. (vasárnap)

⁴⁶ A 3. hadosztályparancsnokság jelentése. 118/16. hdm. sz. HIL, M. Tan. Közt. iratai 53. cs.

⁴⁷ A 80. dandár június 13. 6 óra 50 perckor kiadott számnélküli jelentése. HIL, M. Tan. Közt. iratai 53. cs. 144. sz.

⁴⁸ A Hadsereg-főparancsnokság 613/11. hdm. sz. intézkedése. HIL, M. Tan. Közt. iratai 53. cs.

Ismét megélénkült az arcvonal keleti része is. A csehszlovákoknak egy akció során sikerült Mecenzéfet elfoglalniuk. A IV. csehszlovák dandár Tiszolc ellen indított támadása a 39. vörös dandárt Tiszolc és Rimakokova feladására kényszerítette.⁴⁹

Június 16. (hétfő)

Az északi arcvonal egész szélességében megindult a csehszlovák csapatok napok óta előkészített ellentámadása. A szövetségesekre való tekintettel Clemenceau ugyan Prágát is a hadműveletek beszüntetésére sürgette, ez azonban a csehszlovák csapatokat irányító francia tábornokokat és a csehszlovák vezetőket nem zavarta, legfeljebb arra ösztönözte, hogy a magyar csapatok támadásaira hivatkozva magyarázzák akcióikat. Ez az állításuk azonban a június 10-e óta eltelt napok eseményeit figyelemmel kísérve a valósággal ellentétes volt.

A szlovákiai csehszlovák haderő keleti hadteste Eperjes és Kassa elfoglalására törekedett. A fő feladat végrehajtását a 6. hadosztályra bízták, ugyanakkor a ruszinszkói csoport azt az utasítást kapta, hogy Nagymihályin és Gálszécsen át nyugat felé támadva, vonja magára a Kassát védő magyar alakulatok figyelmét. Feladatot kapott a néhány nappal korábban, a Poprád – Igló vasútvonal biztosítására létrehozott ideiglenes hadosztály is: akcióival a 6. hadosztály előrenyomulását kellett támogatnia. A nagy erővel megindított támadás a III. hadtest parancsnokságát aggodalommal töltötte el.⁵⁰ Stromfeld ugyanis néhány nappal korábban a hadtest erőinek egy részét – a távolabbi célok érdekében – elvonta. Hennocque csapatai helyenként sikereket értek el: a Tarcza völgyében bevették Kisszebent, tért nyertek Eperjestől és Kassától nyugatra, a Sajó völgyében elfoglalták Rozsnyót. Landlerék kérték a hadtest megerősítését, amit a főparancsnokság – bizonyos vonakodás után – a következő napon meg is tett.

⁴⁹ A Hadsereg-főparancsnokság 616/1. hdm. sz. helyzetjelentése. HIL, M. Tan. Közt. iratai 54. cs.

⁵⁰ A III. hadtestparancsnokság 616/6. hdm. sz. jelentése. HIL, M. Tan. Közt. iratai 54. cs.

Az Eperjes körül zajló harcokkal egy időben a városban történelmi jelentőségű esemény zajlott le: kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot. Az újonnan létrehozott Szlovák Tanácskormány bejelentette: szövetségre lép az Orosz és a Magyar Tanácsköztársasággal. Határozatokat hozott, melyek a szlovák szocialista állam megszervezésére, a Szlovák Vörös Hadsereg létrehozására irányultak. A csehszlovák csapatok támadása az arcvonal többi szakaszán is kibontakozott. A Rima völgyében a IV. dandár Rimaráhóig jutott előre. Teljes erővel indult meg Mittelhauser tábornok hadtestének támadása Léva ellen. Három irányból, északról, északkeletről, és a Garamon át nyugatról indultak meg a támadóoszlopok a várost védő 3. hadosztály vöröskatonái ellen. A szinte reménytelennek látszó helyzetet az mentette meg, hogy a III. hadtesttől az arcvonal nyugati szárnyára irányított 4. hadosztály a legjobb időben érkezett, azonnal harcba lépett, és a Lévát nyugat felől támadó csoportot visszavonulásra kényszerítette.⁵¹

Böhm az antant június 7-i jegyzékét és a tanácskormány választás parancsban ismertette az alakulatokkal. Elrendelte a hadműveletek beszüntetését, és azt, hogy az elfoglalt pozíciókból sem előre, sem hátra nem szabad vonulni.

3. Harcok június 17 és 24 között

Június 17. (kedd)

A csehszlovák csapatok továbbra is erőfeszítéseket tettek a támadás folytatására. Ezek az erőfeszítések azonban jobbára eredménytelenek maradtak, egyrészt a katonák kimerülése, másrészt a Vörös Hadsereg csapatainak ellenállása, tartalékainak bevetése következtében. A hadsereg-főparancsnokság, június 9-i elhatározásának megfelelően, június 12-én kiadta a Dunától északra, nyugati irányban végrehajtandó hadművelet előkészítésére vonatkozó parancsát: „A Hadsereg-parancsnokság szándéka egy nagyobb erőcsoportot a Lévától nyugatra fekvő és a Párkányánána – Érsekújvár vasútvonal között fekvő területen felvonultatni és a felvonulás befejeztével ezen erőkkel nyugati irányban előnyomulva

⁵¹ LIPTAI, 1985. 385.

a szemben talált ellenséget megverni."⁵² – foglalta össze a parancs a feladat lényegét.

A támadás vezetésére megszervezték az V. hadtestparancsnokságot, ennek élére Pogány Józsefet állították.⁵³ A hadtest alárendeltségébe a 3., 4. és a 8. hadosztályt helyezték. A 3. hadosztály eddig is a körzetben harcolt, a 4. és 8. hadosztály a felvonulási körletbe 14-én és 15-én érkezett meg. Ez lehetővé tette, hogy a június 17-ére tervezett támadás megkezdése előtt az egyes alakulatok már a védelmi harcokba bekapcsolódjanak. Így a 4. hadosztály megérkezése jelentős hatást gyakorolt a lévai harcok kimenetelére. Mivel a csehszlovák hadsereg az egész arcvonalon folytatta a támadásait és semmi jelét nem mutatta annak, hogy figyelembe kívánja venni Clemenceau-nak a hadműveletek kölcsönös beszüntetésére vonatkozó felhívását,⁵⁴ június 17-én az V. hadtest bal szárnyán elhelyezkedő 8. hadosztály megkezdte előrenyomulását Érsekújvár irányában, hogy az ellenség Lévára nehezedő nyomását csökkentse. A hadosztály fő oszlopa Ölved, Nagysurány irányába indult meg azzal a céllal, hogy Érsekújvárt északról elvágja Mittelhauser Lévával szemben felvonultatott főerőitől. A hadosztály egy ezrede két páncélvonal támogatásával a Párkány – Érsekújvár vasútvonal mentén nyomult előre, egy erősebb csoport pedig Ógyalla irányában támadott.⁵⁵

Június 18. (szerda)

A korábbi harcokban teljesen kimerült 3. hadosztályt az V. hadtest parancsnoksága pihentetés és feltöltés céljából a második vonalba vontatta vissza.⁵⁶ A hadosztály arcvonalát Lévától északnyugatra és nyugatra a 4. hadosztály vette át. A friss erők bevetésének hatása megmutatkozott, a várost támadó erők visszavonulásra kényszerültek. E napon a 8. hadosztály főerői Érsekújvártól északra

⁵² HIL, M. Tan. Közt. iratai 53.csomó. (Vörös Hadsereg Parancsnokság 612/6.hdm.sz.)–Tisztázat.

⁵³ Hadsereg-főparancsnokság 618/13. hdm. sz. HIL, M. Tan. Közt. iratai 53. cs.

⁵⁴ Clemenceau második jegyzéke. (Vörös Újság 1919. június 17.)

⁵⁵ V. hadtestparancsnokság 617/1 hdm. sz. HIL, M. Tan. Közt. iratai 54. cs.

⁵⁶ V. hadtestparancsnokság 618/13 hdm. sz. HIL, M. Tan. Közt. iratai 54. cs.

elérték Nyitrát, és elfoglalták Bánkeszit. Ezt követően két zászlóaljat és két üteget déli irányban Érsekújvár felé irányítottak.

A Vörös Hadsereg Érsekújvár térségében elért sikerei nehéz helyzetet teremtettek Mittelhauser számára, aki Pozsony elvesztésétől tartott. Június 18-án este Mittelhauser tábornok kérte, hogy a kormány Trencsénbe vagy Brnóba vonuljon vissza, mert a Pozsonyba vezető út a magyarok előtt szabaddá vált.⁵⁷ Az előrenyomulás Pozsony felé azonban nem folytatódott. Ennek egyrészt az a magyarázata, hogy a hadtest parancsnoksága – Stromfelddel egyetértésben – a 4. hadosztályt Ruttká, a hadtest főerőit pedig – melyekhez az újonnan érkezett 2. hadosztály is csatlakozott⁵⁸ – Nyitra és Vágsellye felé irányította. A Pozsony felé előrenyomuló csapatok megtorpanásának a másik oka az volt, hogy június 19-én már eljutottak a katonákhoz az antanttal folyó jegyzékváltásról szóló hírek. A katonák a közeli fegyverszünet és a kilátásba helyezett visszavonulás tudatában sok alakulatnál értelmetlennek és feleslegesnek tartották a további erőfeszítéseket: „A legénység hangulata beérkezett újsághírek alapján nyomott, a támadást folytatni nem akarják. Ennek következménye, hogy eddig Érsekújvárt el nem foglalták.”⁵⁹ – jelentette a 8. hadosztály parancsnoka, Gajer Jenő. Bár a nap folyamán az V. hadtest északi szárnyán a 4. hadosztály még határozottan folytatta a visszavonuló ellenség üldözését, más alakulatok is demoralizálódtak: „A csapatok harcértéke az utolsó napok újsághírei folytán erősen süllyedt. Hangulat letargikus vagy politizálni vágyó. A csapat támadni nem akar, és a kiadott intézkedéseket a vezetők öntevékeny túlkapásának akarja minősíteni.”⁶⁰ – jelentette az V. hadtestparancsnokság a Hadsereg-főparancsnok-ságnak.

⁵⁷ LIPTAI, 1985. 404.

⁵⁸ Ellenintézkedés Clemenceau második jegyzékére. Kiadta a Hadsereg-főparancsnokság 618. hdm. szám alatt 1919. június 18.-án. (HIL, VHP. 54. csomó)

⁵⁹ Stromfeld vezérkari főnök részére készített szám nélküli helyzetjelentés. HIL, M. Tan. Közt. iratai 54. cs. 174. sz.

⁶⁰ A III. hadtest parancsnokságának június 23-i jelentése. HETÉS, 1959

A katonák körében jelentkező hangulat valós okokra támaszkodott. A Tanácsköztársaság vezetésében folyó vitában fokozatosan azok kerültek többségbe, akik az antant követeléseinek elfogadását tartották szükségesnek.

Június 19. (csütörtök)

A Tanácsok Országos Gyűlésének a külpolitikával foglalkozó értekezletén, csúcsosodott ki és dőlt el a vita. A felszólalók többsége

– eltérő megfontolások alapján – úgy látta, hogy eleget kell tenni a Clemenceau-jegyzékben foglalt kívánásoknak. A napirend előadója, Kun Béla maga is ezt látta helyesnek. Kun azt is kétségkívül jól mérte fel, hogy az ország súlyos gazdasági és élelmezési helyzete, a politikai problémák sokasodása, az ellenforradalom mind fenyegetőbbé váló mozgolódása, nem utolsósorban a Vörös Hadsereg kifáradása, a katonai utánpótlás elégtelensége miatt a proletárdiktatúrának lélegzetvételi szünetre van szüksége.

Kun kezdettől fogva tisztában volt azzal, hogy a magyar proletárdiktatúra – egy parányi szigete a forradalomnak az ellenforradalom tengerében – csak a nemzetközi szocialista forradalom előretörése esetén, arra támaszkodva tarthatja fenn tartósan magát. Június közepén már nyilvánvalóvá vált, hogy a szocialista forradalom európai továbbterjedése – legalábbis egy időre – várat magára. Ezért az a cél vezette, hogy lényeges engedmények árán is, a breszt-litovszki szovjet megoldáshoz hasonlóan időt nyerjen, és a túlerőnek engedve ugyan, de megőrizze a nemzetközi szocialista forradalom magyarországi kis erődjét. Ezt azok sem vitatták, akik a Kun Béla által előterjesztett javaslattal, a Vörös Hadsereg visszavonásának elrendelésével nem értettek egyet, mivel attól tartottak, hogy az antant nem fogja ígéreteit teljesíteni. Egyes kommunisták, mint Szamuely Tibor is, egyebek között a világforradalom eszméjének, a szovjet szövetségesnek cserbenhagyását látták a visszavonulásban. Voltak olyanok is, akik azért bírálták Kun javaslatát, mert úgy vélték, hogy az ország területi megcsonkításába való belenyugvást jelenti. E

napon Kun Béla táviratot kapott Lenintől, aki helyeselte azokat a törekvéseket, hogy a Tanácsköztársaságot lélegzetvételhez juttassák. „*Minden alkalmat a lehető legjobban ki kell használni az ideiglenes fegyverszüneti szerződés vagy béke kieszközlésére, hogy a népet lélegzetvételi szünethez juttassák.*”⁶¹ Ugyanakkor óva intette a magyar vezetőket attól, hogy bízzanak az antant ígéreteiben: „*Becsapják önöket, és megpróbálnak időt nyerni abból a célból, hogy összezúzhassák önöket és bennünket.*”⁶²

A tanácskongresszus a vitát követően egyhangúan elfogadta Kun Béla előterjesztését.⁶³ A Tanácsok Országos Gyűlésének határozatát nem követte a fegyvernyugvás azonnali elrendelése. Egyrészt azért, mivel a Tanácsköztársaság vezetői igyekeztek az antanttól konkrét biztosítékokat kapni a kilátásba helyezett pozitív lépéseket illetően, másrészt a csehszlovák csapatok részéről tapasztalt támadó szándék is azt indokolta, hogy a Vörös Hadsereg megőrizze, megerősítse pozícióit, és ahol lehetséges, védekezésre vagy visszavonulásra kényszerítse a szembenálló csapatokat. Nem volt kétséges, hogy az antant tárgyalási szándéka és engedékenysége csak addig tart, míg magával szemben erőt érez. A Vörös Hadsereg tevékenységére egyre jobban rányomta bélyegét a politikai vezetés elhatározása: a közelgő fegyverszünet és a várható visszavonulás.

Június 20. (péntek)

Az V. hadtestnél a 4. hadosztály két csoportja folytatta előrenyomulását a Garam völgyében, illetőleg Nyitra irányában. A hadosztály bal szárnyán nem történt különösebb esemény. A 8. hadosztály egy osztaga behatolt Érsekújvárra, de egy páncélvonat tüzeinek hatására visszavonult. A 2. hadosztály beérkezett a kijelölt felvonulási körzetbe. A bekövetkezett események miatt azonban lényeges szerepet már nem játszhatott.

Június 21. (szombat)

⁶¹ LIPTAI, 1985. 243.

⁶² LIPTAI, 1985. 243.

⁶³ Válasz Clemenceau második jegyzékére. (Népszava 1919. június 19.)

Az V. hadtest csapatainak tevékenységét már a harci kedv nagyarányú csökkenése, az éberség hanyatlása jellemezte. A Garam völgyében előrenyomuló, korábban szépen harcoló 2. munkásezredet az ellenség, a biztosítás hiányát kihasználva, rajtaütésszerűen megtámadta. Az ezred veszteségét a hadtestparancsnokság jelentése 70%-osnak értékelte,⁶⁴ a későbbiekben azonban kiderült, hogy a tényleges veszteség jóval kevesebb. Hasonlóan ütött rajta az ellenség a 4. hadosztály egy másik csoportján, amelyet étkezés közben lepett meg.⁶⁵ A hadtestparancsnokság este kiadott parancsában még a hadművelet folytatását írta elő, a csapatok hangulatában beállott változás miatt azonban ennek reális lehetősége már nem volt meg.⁶⁶

Június 22. (vasárnap)

Délután Mittelhauser felismerte, hogy az V. hadtest támadó lendülete alábbhanyatlott, ezért csapatait erőteljes offenzívára utasította. Lévával szemben álló erői északról és nyugatról a város felé előnyomulva egyaránt tért nyertek. Mittelhauser hadtestének jobb szárnya Érsekújvártól északra és délre szintén támadásba ment át. A gyenge ellenállást tanúsító 8. hadosztály visszavonult.⁶⁷

Június 23. (hétfő)

Az északi hadjárat utolsó napján a csehszlovák csapatok tevékenysége is alábbhagyott. Az V. hadtest egész arcvonalán csak kisebb, helyi jelentőségű harcok folytak. Bár a június 17-ét követő napokban a magyar hadvezetés a legnagyobb figyelmet az V. hadtest hadműveleteire fordította, az északi front többi szakaszán sem pihentek a fegyverek. A III. hadtest Hennocque hadosztályaival Eperjestől és Kassától nyugatra, valamint északnyugatra folytatott harcot. Az 1. hadosztály a csehszlovák csapatok 16-án kezdett támadásának kifulladására után átvette a

⁶⁴ V. hadtestparancsnokság 621/1 hdm. sz. HIL, M. Tan. Közt. iratai 55. cs.

⁶⁵ V. hadtestparancsnokság 621/8 hdm. sz. HIL, M. Tan. Közt. iratai 55. cs.

⁶⁶ Hadsereg-főparancsnokság 621/9 hdm. sz. HIL, M. Tan. Közt. iratai 55. cs.

⁶⁷ V. hadtestparancsnokság 622/12 hdm. sz. HIL, M. Tan. Közt. iratai 55. cs.

kezdemenyezt, és az ellenséget viaszorítva, június 23-ig a Branyiszko-hágó felé vezető utat uraló Dubje-magaslatig jutott. A hadosztálynak ez a teljesítménye annál figyelemre méltóbb, mert a 8. munkásezred június 22-én fellázadt, és arra hivatkozva, hogy a további harc minden értelmét elvesztette, elhagyta állásait és visszavonult. Az ezredet lefegyverezve a hátszágba szállították. A 6. hadosztály becsülettel védte Kassát, majd ellentámadásba lendült, és ismét kijutott a Gölnic-bánya – Mecenzéf vonalra. Mivel az 1. és a 6. hadosztály között rés támadt, ennek lezárására Stromfeld a 2. dandárt a Hernád völgyébe csoportosította át. A dandár végrehajtotta feladatát: Kelembérnél áttörte a 6. csehszlovák hadosztály védelmét, és Kluknóig jutott előre.

Június 17–23 között az 5. hadosztály is eredményesen harcolt, annak ellenére, hogy csapatainak egy része erősen elfáradt. A hadosztályparancsnok azt jelentette, hogy a dandár zászlóaljai nagyfokú kimerültségük miatt harcképtelenné váltak. Stromfeld ezért a rimavölgyi arcvonalszakaszt három zászlóaljjal és egy üteggel megerősítette. Ezt követően a hadosztály korábbi visszavonulásból ismét támadásba ment át, és a Sajó, valamint a Rima völgyében egyaránt előrejutva elérte Pelsőc – Tiszolc – Rimakokova vonalát.

Június 24. (kedd)

Hajnali 5 órakor az északi arcvonalon érvénybe lépett a fegyverszünet, amelyet a Vörös Hadsereg főparancsnoksága, valamint Pellé tábornok közötti többszöri jegyzékváltás előzött meg. Ezzel lezárult az északi hadjárat, melynek során a Vörös Hadsereg tanúbizonyságot tett erejéről, ütőképességéről. Harcát nem hódító céloktól vezetve, hanem felszabadító misszió jegyében vívta: honvédő háborút folytatott.

A júniusi harcok során megmutatkoztak a hadsereg és a hátszág gyenge pontjai is. Világossá vált, hogy a haderő személyi és anyagi utánpótlásának megjavítása, a hátszág politikai és gazdasági megszilárdulása nélkül tartós hadászati eredményeket nem lehet elérni.

A Vörös Hadsereg visszahívása

Kun Béla június 24-én táviratban kérte a békekonferenciát, adjon garanciát arra, hogy a Vörös Hadsereg visszavonulása után a románok is kiürítik a Tiszántúlt. Választ azonban nem kapott. Ugyanakkor Pellé ultimátumában követelte, hogy a Vörös Hadsereg június 30-ig vonuljon vissza a demarkációs vonalra.

Június 28-án a pártvezetőség, ezt követően a Forradalmi Kormányzótanács határozatot hozott a visszavonulásra. A Központi Intéző Bizottság ülésén Kun Béla úgy indokolta a döntést, hogy a visszavonulás elhatározását nem a külpolitikai helyzet, hanem az ország belső dezorganizáltsága tette szükségessé, kifejezte reményét fejezte ki, hogy a lélegzetvételnyi szünet megteremti a feltételeket az ellenforradalom felszámolásához, a proletárdiktatúra intézkedéseinek következetes végig viteléhez, a hadsereg sorainak újjárendezéséhez, a gazdasági bajok leküzdéséhez. A belső problémák leküzdését mindinkább elodázhatatlannak tartotta.

A Forradalmi Kormányzótanács kiáltvánnyal fordult az északi hadjárat katonáihoz: *„A proletárhaza érdekei most pillanatnyilag nem azt parancsolják nektek, hogy előre menjetek és diadalt diadalra halmozzatok. A proletárhaza most még nagyobb áldozatot követel tőletek, azt követeli, hogy hagyjátok el a diadalmas csatákban elfoglalt területek egy részét, és menjetek át egy más területre, amelyet jelenleg a román bojárok rabló csapatai tartanak megszállva. Az időt, ha nyugodtan hagynak a rablók, arra használjuk föl, hogy megszilárdítsuk a Tanácsköztársaság belsejében a dolgozók hatalmát, hogy kiépítsük a szocialista gazdasági szervezetet, megvalósítsuk célunkat, hogy csak az egyék, aki dolgozik, hogy megcsináljuk a munkásigazgatást, jó, olcsó és becsületes közigazgatást teremtsünk és végleg megszabadítsuk a dolgozókat minden herétől, minden élősdtől.”*⁶⁸

Június 30-án megkezdődött a visszavonulás,⁶⁹ ami általában rendben zajlott, bár a csehszlovákok a megállapodásokat

⁶⁸ A Proklamáció, melyet Kun Béla, Varga Jenő és Lengyel Gyula fogalmazott, „A Vörös Hadsereg minden katonájához!” címet viselte.

⁶⁹ Kiürítési parancs. Kiadta a Hadsereg-főparancsnokság 629/1. hdm. szám alatt 1919. június 29-én. (HIL.,VHP. 55. csomó)

megszegve, egyes helyeken megtámadták a vörös csapatokat. Nagyobb összecsapások azonban nem alakultak ki. A katonák hangulatára így emlékezett Szőke Lajos egykori vöröskatona a Sarló és Kalapács című folyóiratban 1931-ben megjelent cikkében: *„Hát ezért harcoltunk? Nem fájt volna, ha a cseh imperialista csapatok erősebbek lennének és harccal kivernének bennünket, de vérrel szerzett földet, vér nélkül visszaadni csak úgy lehetséges, hogy árulókkal vagyunk körülvéve. Ezt gondolta és mondta mindenki.”*⁷⁰

Legjobban a Felvidékről származó katonák keseredtek el: *„a 10. ezred Gömör megye és Kassa környékére való katonái hangulata izgatott és nyomott. A kiűrités indokolt voltát és szükségességét nagyon nehezen értik meg. Családjaik és hozzátartozóik jövője sorsa miatt aggódnak.”*⁷¹ – hangoztatta az 5. hadosztály jelentése július 1-jén.

A visszavonulás különösen negatív hatást gyakorolt a Vörös Hadseregben tevékenykedő volt hivatásos tisztek Tanácsköztársasághoz való viszonyára is. A legfőbb kapocs, amely őket a proletárdiktatúrához kötötte, nemzeti érzelmeikből fakadt: abban a tudatban harcoltak, hogy a régi Magyarország területének megtartásáért küzdenek. Ez a kapocs június 30-a után erősen meggyengült.

A visszavonulás elrendelése Stromfeld Aurélt lemondásra készítette. Ő, aki az ország, a hadsereg és az ellenséges erők lehetőségeit kitűnően ismerte, kezdetben egyetértett a Clemenceau-jegyzékben követeltek elfogadásával. E véleménye később megváltozott. Hogy miért, arról lemondólevele csak részben ad felvilágosítást. *„Az ultimátum elfogadása kapitulációt jelent. A győzelmesen előrenyomuló csapatok visszavonulása szétzúllásra vezet, amelynek folyamánya az anarchia.”*⁷² – írta Stromfeld a Forradalmi Kormányzótanácshoz címzett levelében. Nagy a valószínűsége annak is, hogy Stromfeld, a volt hivatásos tisztek között élve és dolgozva, ismerve azok gondolkodását, tudta, hogy a

⁷⁰ Sarló és Kalapács, 1931. 3–4.sz. 53.

⁷¹ HIL, M. Tan. Közt. iratai 56.csomó. 55.sz. (VHP 703/2.hdm.sz.)–Tisztázat.

⁷² Lemondás a hadsereg vezérkari főnöki tisztségéről. Közli: BÖHM, 1946. 327.

visszavonulást azok az ország területi sértetlenségéért vívott küzdelmük értelmetlenné válásának fogják fel. Számítani kellett arra, hogy nem a távoli jövőben bekövetkezhet az az idő, amikor a Vörös Hadsereg vezetésében nélkülözhetetlen szerepet betöltő katonai specialisták a proletárhatalom ellen fordulnak. A Vörös Hadsereget újjászervező és győzelmekre vezető vezérkari főnök ezt éppúgy nem várhatta meg, mint ahogyan nem válhatott szereplőjévé egy, a munkásmozgalom mind élesebben szembekerülő két szárnya közötti esetleges fegyveres összeütközésnek. Lemondott, de azt kötelességének tartotta, hogy a visszavonulás befejezéséig, a csapatok hátszágai elhelyezéséig a helyén maradjon.

A visszavonulás negatív hatását fokozta az, hogy a román királyi csapatok semmi hajlandóságot sem mutattak a Tiszántúl kiürítésére. A felszabadított területek feladását ezért még fájdalmasabbnak érezte a nép és a hadsereg. A későbbiekben Kun Béla a Szamuely Tiborral folytatott vitára emlékezve ezt írta erről: *„Igaz volt Tibornak velem szemben abban, hogy garanciát kellett volna követelni az antanttól, és hogy helytelen volt rögtöni tárgyalások megkezdése nélkül nemcsak a hadműveleteket megszüntetni, hanem még vissza is vonni csapatainkat. Külpolitikánk alapvető hibája ebben a kérdésben az volt, hogy Clemenceau manőverére nem feleltünk ellenmanőverrel, nem igyekeztünk időt nyerni tárgyalások útján, meg sem kíséreltük, hogy ilyen tárgyalásokat kikényszerítsünk, hanem teljesítettük követelését minden garancia nélkül és nem számoltunk gondosan a Vörös Hadseregnek a visszavonulás következtében beálló züllése lehetőségével.”*⁷³

A Magyar Tanácsköztársaság hadművészete

1919 május első heteire a Tanácsköztársaság vezetői számára nyilvánvalóvá vált, hogy egy esetleges összehangolt támadással szemben csak napokig tudnának ellenállni, tehát a kezdeményezésről való lemondás egyértelműen vereséget eredményezne. Felismerték, hogy a támadók önös érdekeiből kiindulva eltérő célokat követnek, így lehetőség adódik egy olyan

⁷³ LIPTAI, 1985. 247.

helyzet kialakítására, amelyben a hadsereg főerőivel csak egy arcvonalszakaszon, csak egy ellenség ellen kell döntésre irányuló tevékenységet folytatni.

Előállt tehát az a hadtörténelemben is igen ritka helyzet, amikor a létszámában, fegyverzetében, szervezettségében, gazdasági lehetőségeiben jóval gyengébb fél számára kedvezőtlen politikai és katonaföldrajzi helyzetben az erősebb ellenség megtámadására kényszerült.

Hadműveleti művészet

A háború gépi korszakában a harcok megnövekedett mérete, jellege új problémák egész sorát vetette fel. Ennek megoldására szükségessé vált a hadtudomány, és ezen belül a hadművészet új ágának, a hadműveleti művészetnek elméleti kidolgozása. Már az első világháború felvetett számtalan olyan problémát, amelynek megoldása a hadműveleti művészetre várt. A hadműveleti művészet kialakításával kapcsolatban elsősorban a hadműveleti vezetést kellett létrehozni. A Tiszántúli Hadsereg-parancsnokság, majd a Hadsereg-főparancsnokság megszervezésével megteremtődtek nemcsak a hadműveleti, hanem az utóbbival a hadászati szintű vezetések is a feltételei.⁷⁴

Az átszervezés során tovább egységesítették és központosították a vezetést. Gödöllőn létre hozták a Hadsereg-főparancsnokságot, mely a szárazföldi és légi erők valamennyi hadműveleti egysége felett kizárólagosan rendelkezett. Az új vezetőszerkezettel a vezetés több fokozatra bontása, a szervezet egyszerűsödött, a működés rendje áttekinthetővé vált, az információáramlás útja és ideje lényegesen lerövidült.

A hadműveletek tervezése, előkészítése, megszervezése, anyagi biztosítása az új parancsnokság kezébe került, mivel ez rendelkezett minden meglévő erővel, eszközzel, anyagi készlettel. Mint az egész fegyveres erő felett álló szerv minden közbeeső parancsnokságot kiiktathatott, és a változó helyzetnek megfelelően intézkedhetett,

⁷⁴ A Hadügyi Népbiztosság 7757/eln. 6. /1919. szám alatt 1919. május 5-én kiadott rendelete az önálló Hadsereg-parancsnokság megteremtésére. (HIL, Hüb. 7. csomó)

biztosítva ezzel egy esetleges újabb elhatározás, vagy döntés központi akarat szerinti érvényesítését. A beavatkozás vonatkozott a tevékenység jellegének módosítására, a támadási irányok megváltoztatására, a csapatok manővereire, a tartalékok alkalmazására, azok újra képzésére, az anyagi készletek felhasználására. Mindezen intézkedésekkel az első világháborúban alig tapasztalt egységét, operativitását sikerült megteremtenie a vezetésnek.

A másik probléma a több száz kilométer széles arcvonala és az ehhez képest rendelkezésre álló csekély erő volt, melyet a csapatok nagyfokú aktivitásával és önállóságával kívántak megoldani. Ennek érdekében rugalmas, könnyen átalakítható, szükség esetén önálló harcra is képes szervezeti egységeket hoztak létre, amelyekben alapkövetelmény volt a nagy tűzerő és a mozgékonyág. A hadjárat végrehajtására részletekbe menő pontosságú terveket dolgoztak ki. Nagy hangsúlyt fektettek a csapatok szoros együttműködésének megszervezésére, a túlerőben lévő ellenség részenkénti megsemmisítésére törekedtek. A terveket az ésszerű kockázatvállalás melletti széleskörű manőverezés, a magas fokú aktivitás és határozott cselekvés előírása jellemezte. Mindez szöges ellentétben állt az első világháború sémáival. A vezetés a mielőbbi gyors siker elérése érdekében, állandóan az ütem fokozását követelte. Arra törekedett, hogy szorosan az ellenségre zárkózva, fenntartsa a támadás folyamatosságát, és ezzel megakadályozza az áttört védelem helyreállítását, a mélységben újabb terepszakaszok előkészítését, a tartalékok szervezett harcba vetését.

A magas fokú aktivitást jellemzően tükrözi a hadművelet első szakaszában az 1. dandár, valamint a 3. és 5. hadosztály tevékenysége. Miután a főerőket a főcsapás irányába vonták össze, az ellenség az említett magasabb egységekkel szemben jelentős erőfölénnyel tett szert. Ennek ellensúlyozására az érintett három kötelék eltérő irányokból mért csapást az ellenségre. Ezzel megosztották az ellenség tartalékait, állandóan nyugtalanították és ellenálló képességét fokozatosan felőrölve kényszerítették ki a visszavonulást. A gyors sikert jelentősen elősegítette a hadműveleti tartalékok folyamatos képzése, amelyekkel a vezetés mindenkor fokozni tudta a csapás erejét.

A hadműveleti tartalékok birtokában azután nagyobb vállalkozásokba kezdhettek, sőt ezek tették lehetővé, hogy megragadják a kezdeményezést. A tartalékok alkalmazásának és újraképzésének jó példája az északi hadjárat. Ennek során a Hadsereg-főparancsnokság – amint bevetette tartalékait, az 1., 4. és 6. hadosztályokat – azonnal újabbról gondoskodott (8. ho., 2. dd.), majd ennek harcbavetése után a 2. hadosztályt helyezte készenlébbe. Ezzel egy időben megkísérelte kivonni az 5. és 6. hadosztályt is, nem rajta múlt, hogy ez nem sikerült. Mindenesetre a Vörös Hadsereg parancsnoksága az északi hadjárat során állandóan jelentős tartalékokkal rendelkezett és ezek biztosították a május végén megszerzett cselekvési szabadság megtartását. Ugyanakkor a hadvezetőség nem tartotta célszerűnek a tartalékok elaprózását, hanem azokat egységben tartva alkalmazta, így a védelem során erélyes ellencsapásaival mindig megszilárdította a helyzetet.

A támadásnál a Hadsereg-főparancsnokságnak módja volt erejének folyamatos növelésére és a főcsapás irányának megváltoztatására. Ezenkívül csak a tartalékok alkalmazása tette lehetővé – a katonák hősiessége mellett – a június 12–16-i általános cseh ellentámadás visszaverését és az északi hadjárat sikeres befejezését.

A tartalékok alkalmazásának kérdéséhez kapcsolódik a hadműveleti művészet másik alapvető tétele, a csapás erejének állandó növelése a támadó hadműveletek során. Az északi arcvonalon a Hadsereg-főparancsnokság május 10-én még csak egy hadosztállyal indult Salgótarján felmentésére, 20-án már két és fél hadosztállyal állt harcban Salgótarján – Miskolc térségében. Május 30-án már öt hadosztállyal és három dandárral kezdte meg az északi hadjáratot. Június 18–20 között pedig két hadtestet – hét hadosztállyal és három dandárral – egyesített a döntő rohamra.

A hadvezetőség igyekezett erőit és eszközeit a főirányba, a főfeladatokra összpontosítani. Például az északi hadjárhoz fegyveres erőinek 80 százalékát vonta össze, ezen belül a kisalföldi támadáshoz 41 zászlóalj (kb. 20.000 puskát), 35 géppuskás századot (kb. 200 géppuskát), 27 üteget (kb. 100 löveget) egyesített akkor, amikor 500 km széles arcvonalon dúltak a harcok. Igen

jellemző az északi hadjáratban a román és cseh csapatok lekötése széles arcvonalon, az ellenség csatlakozására mért csapás, majd a főcsapás merész megváltoztatása (a III. hadtesttől az V. hadtesthez) és az ellenség szárnyára tervezett csapás.

Az északi hadjáratban elért sikerekben jelentős része volt annak, hogy Stromfeld az ellenségre ismét és ismét új irányból mért csapásokat, és az egész arcvonalon kifejtett aktivitással megakadályozta, hogy az ellenség erőit a mellékirányokból elvonja, és a Vörös Hadsereg főerőivel szemben összpontosítsa. Ez a módszer egyes csapatokkal szemben olyan követelményeket állított, amely teljesítőképességük maximumának kifejtését követelte meg. Ugyanakkor azonban ez tette lehetővé, hogy a Vörös Hadsereg a balszárnyán lévő csapatokkal hosszabb időn keresztül sakkban tartsa, sőt jelentős visszavonulásra kényszerítse a túlerőben lévő ellenséget.

Harcászat

A Vörös Hadsereg harcaiban az első világháború megmerevedett frontjain, az állásharcok viszonyai között kialakult elvek és normák nem kerülhettek alkalmazásra. Mivel a viszonylagos kis erőket mindkét félnek széles arcvonalon kellett elosztani, így összefüggő állásrendszerek kiépítésére általában ritkán került sor. A harcászat új vonásai a háború manőverező jellegéből, a csapatoknak és a haditechnikai eszközöknek az első világháborúnál jelentősen kisebb sűrűségéből fakadtak.

A Tanácsköztársaság fennállása alatt a taktikai egységek szervezésében több változás történt. Az a szervezés, amelyet a Vörös Hadsereg a polgári demokratikus állam hadseregétől vett át, elsődleges fontosságot tulajdonított a dandárcsoportok önállóságának. Ez a szervezés tulajdonképpen a dandárcsoportokban látta a nagyobb harcászati feladatok önálló megoldására alkalmas egységet és a hadosztályok szerepkörét bizonyos mértékig inkább az általános adminisztratív irányításra korlátozta. Ennek megnyilvánulása volt például az, hogy a tüzérezredek a dandárokhoz osztották be és a hadosztályok semmiféle olyan közvetlen egységgel nem rendelkeztek, amellyel a harcok menetét jelentősen befolyásolhatták volna. Az áprilisi

harcok folyamán azonban bebizonyosodott, hogy a hadosztályparancsnokságoknak ilyen korlátozott feladatkörrel való megbízása helytelen volt. Ennek megfelelően a májusi átszervezés folyamán a Hadsereg-főparancsnokság azt tartotta szem előtt, hogy a hadosztályparancsnokságokat tegye a harc tényleges irányítóivá. Májustól kezdve a hadosztályokat az eléjük állított feladattól függően erősítették meg tüzérséggel.

A Vörös Hadsereg szervezeti felépítésében lényeges módosítást jelentett a hadtestparancsnokságok létrehozása is, mely a vezetés terheinek egy részét levéve a Hadsereg-főparancsnokság válláról nagymértékben megkönnyítette a viszonylag hatalmas kiterjedésű arcvonalon működő csapatok összefogását.

A hadsereg forradalmi jellegéből fakadó hatalmas energiát kiválóan lehetett hasznosítani a támadásnál. Ezért a főharc módnak a támadást tartották. Végrehajtása során ötletesen használták fel a legkülönbözőbb manőverformákat. Salgótarjánt például excentrikus csapással szabadították fel, Losoncnál kétoldali átkarolást alkalmaztak, Kassánál pedig áttörési szándékkal indított frontális csapást hajtottak végre. A rendelkezésre álló erőkkel harc közben is manővereztek. Miskolcnál (május 20–23.) például először északi irányba támadtak, majd a főerőkkel keleti irányba fordulva védtek, végül az erőket és eszközöket átcsoportosítva északi irányba támadtak.

A Vörös Hadsereg támadó harcát új, dinamikus harceljárás jellemezte. A szélességi kiterjedések, abból kiindulva, hogy egyidejűleg minél több erő és eszköz legyen alkalmazható, jelentősen megnövekedtek. A hadosztályok támadási sávja általában 15–40 km széles volt, a dandároké 10–20 km, az ezredeké 4–5 km. A hadosztályok harcrendje általában egy, a dandároké egykettő, az ezredeké általában kétlépcsős volt. Az egységeknek, magasabb egységeknek feladataikat irányok szerint a legtöbb esetben önállóan kellett megoldaniuk. A hadosztályok általában kettő, a dandárok egy támadási irányt kaptak.

Az északi hadjárat harcai általában erdős, hegyes terepen, az észak-déli irányú folyóvölgyekben folytak az utak, vasutak, közúti és vasúti csomópontok, fontosabb helységek birtoklásáért. Az ellenség elegendő erő hiányában a nehezen járható hegycsúcsokat,

magaslatokat rendszerint nem szállta meg, általában a völgyek lezárására törekedett. Mivel összefüggő védelmet nem épített ki, így mindig voltak szabad, átkarolható szárnyai. A magyar csapatok ritkán rohamoztak arcból, a csapásokat rendszerint az ellenség szárnyára és hátába mérték. A megvert, visszavonuló ellenséget azonnal üldözni kezdték. Arra törekedtek, hogy az ellenséget ne engedjék elszakadni és így megakadályozzák azt, hogy az ellenség a saját csapatok behatásától mentesen meg tudja szilárdítani védelmét. A sikeres üldözéshez a hadosztályok üldöző különítményeket alakítottak, melynek ereje általában egy megerősített század, vagy zászlóalj volt.

A támadó harcban az ellenség csapatainak és harceszközeinek viszonylag kis sűrűsége lehetővé tette, hogy a Vörös Hadsereg hadtestei, a hadosztályok és a dandárok általában egy lépcsőben építsék fel harcrendjüket. Az ezredek viszont két lépcsőben támadtak. A támadó harcban a csapatok szélességi kiterjedése jóval meghaladta az első világháborúban kialakult normákat. A III. hadtest az északi hadjáratban a támadást körülbelül 120 kilométeres arcvonalon kezdte meg. Az V. hadtest a kisalföldi támadást a frontnak körülbelül 100 kilométer széles arcvonalán indította meg. Természetesen ilyen körülmények között a támadó egység feladatát csak úgy tudta végrehajtani, ha erőinek és eszközeinek zömét összevontan alkalmazta és igen széles kiterjedésű területeken csak kis erőket mozgattott a szárnyak és az oldalak biztosítására, valamint a szomszédokkal való összeköttetés fenntartására. A hadosztályok támadási sávjának szélességi kiterjedése a feladattól függően 15–40 kilométer között mozgott. A dandárok 10–20 kilométer szélességben nyomultak előre. A hadosztályok általában két, a dandárok pedig egy harcászati irányban nyomultak előre. Az ezredek szélességi kiterjedése támadásban 4–6 kilométer között mozgott.

A Vörös Hadsereg egységei a támadó harcban sikerrel alkalmazták az előrevetett osztagokat. Ezek ereje egy tüzéséggel megerősített századtól egy megerősített zászlóaljig terjedt. Feladatuk az ellenség gyors üldözése, elszakadásának megakadályozása, fontos közlekedési csomópontok, városok rajtaütés szerű elfoglalása volt. Ilyen előrevetett osztagoknak

sikerült Eperjes, Bártfa, Léva és még sok fontos objektum elfoglalása.

A csapatok csak szinte emberfeletti teljesítményekkel, hatalmas mozgékonyssággal tudták az ellenséges túlerőt kiegyensúlyozni. Erre a legjobb példa a 16. vörös ezred teljesítménye május 30 és június 12 között. Az északi hadjárat során, a balszárnyon támadó kis erőknek hatalmas területen kellett harcolniuk. Az itt előretörő 3. hadosztály és az 1. dandár között 30 km széles hézag tátongott, mely rövidesen 50 km-re nőtt. Ebben működött a 16. ezred, amely az 1. dandár kötelékében (május 30. – június 1.) részt vett Balassagyarmat felszabadításában, majd az 1. dandárral együtt Léváig tört előre (június 3.). Innen északra menetelt a 3. hadosztályhoz, közben részt vett Selmecebánya, Beszterce és Zólyom felszabadításában (június 4–7.). Ezután ismét gyalogmenetben visszatért Lévára és éppen jókor érkezett, hogy döntő módon beavatkozzék a cseh ellencsapás szétzúzásába (június 12.). Az ezred tehát 12 nap alatt kerekén 200 km-t tett meg, nehéz hegyi terepen, állandó harcok közepette.

A hatalmas kiterjedések és a kis erők miatt úgy a saját csapatoknak, mint az ellenségnek mindig volt szabad szárnya. Ezért a Vörös Hadsereg rendszerint az ellenség átkarolására törekedett, frontális csapást csak akkor hajtott végre, ha más manőver alkalmazására mód nem volt. Ekkor rendszerint hatalmas tüzérség összehívásával, a fegyvernemek együttműködésének szoros megszervezésével támadtak. Ilyen volt az 1. és 4. hadosztály rohama a tiszaluc – tokaji hídfő ellen (június 1.), a 6. hadosztály támadása Kassa előtt.

A magyar Vörös Hadseregnek igen sokszor kellett védeneknie széles arcvonalon, igen kis erőkkel. Így az első világháborúban alkalmazott állóvédelem kialakításához nem voltak meg az erők. Ilyen feltételek mellett csak nagyfokú aktivitással lehetett védekezni. A védelem felépítése ennek megfelelően a következő volt: elől tábori őrsök, általában raj erőben, mögöttük főőrsök, géppuskákkal megerősített század erőben, a dandár zöme (több zászlóaljából álló erő) és a tüzérség központi fekvésű helyen összehívva, mint tartalék összpontosultak. Az ellenség támadása esetén ennek az aránylag nagy erejű tartaléknak az ellentámadása

hárította el a veszélyt. Az ilyen jellegű aktív védelemre való rátérés gyökeres szakítást jelentett az első világháború merev gyakorlatával és megmutatta, hogy ez egy sikeresen alkalmazható módszer. Az együttműködés terén a tüzéség és a gyalogság tevékenységének összehangolása példásnak mondható. Elég sikeresen támogatta a gyalogság harcát a légiereő és a folyami flotta is.

Befejezés

Bár a Vörös Hadsereg az északi hadjárat tervében kitűzött feladatait nem tudta maradéktalanul megvalósítani, alapvető célját, a csehszlovák csapatok feletti döntő győzelmet nem érte el, de a hadjáratban sikerült teljesíteni a hadsereg elé állított egyik fontos feladatot: a csehszlovák és a román hadseregek érintkezésének megszakítását és ezzel lehetetlenné tenni azok közvetlen hadműveleti együttműködését. A magyar proletár hadsereg diadalmas előretörése egyúttal lehetővé tette a független Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltását is.

A hadműveletek során bebizonyosodott, hogy a hadsereg vezetői helyesen határozták meg azt, hogy a támadó ellenséges országok hadseregei közül melyikre kell az első csapást mérni. Az események igazolták annak a feltételezésnek a helyességét, hogy a csehszlovák katonák nem kívántak őszinte lelkesedéssel harcolni a tőlük idegen hódító célokért.

A hadiesemények folyamán beigazolódott az a feltevés, miszerint a környező országok hódító hadseregeinek együttműködését akadályozni fogják az azonos célokból fakadó ellentétek. A román csapatok a Vörös Hadsereg első jelentősebb nyomására visszavonultak a Tisza vonala mögé és néhány, csupán a látszat kedvéért indított tüntető akción kívül többet nem tettek csehszlovák szövetségeseik érdekében. Miután ezért a csehszlovák kormány erős szemrehányásokkal illette a román hadvezetést, kölcsönös vádaskodásokkal tarkított vita indult meg a két szövetséges állam katonai és politikai vezetői között.

A Vörös Hadsereg az általános erőviszonyokat figyelembe véve már a hadjárat kezdetekor sem rendelkezett túlerővel, mégis – néhány nap kivételével – az egész hadjárat ideje alatt kezében

tartotta a hadműveleti kezdeményezést. A vezetés merészen és nagyvonalúan alkalmazta az erők és eszközök zömének a döntő csapás irányában való összpontosítását. A hadjárat első időszakában az északi arcvonalt jobbszárnyán, a Kassa – Eperjes főirányban az arcvonalak alig valamivel több, mint egyharmadán négy hadosztály és két dandár összpontosult, míg az arcvonalt közepén és balszárnyán mindössze egy hadosztály és egy dandár kezdte meg a támadást. Amikor pedig a harcok súlypontja az északi arcvonalt nyugati szárnyára helyeződött át, a rendelkezésre álló erőknek csaknem 50%-át ide csoportosították át. A csapatokkal való ilyen rugalmas gazdálkodás, valamint az erőknek a szükség által megkövetelt gyors átcsoportosítása lehetővé tette, hogy a döntő irányban, a szükséges időpontban, megfelelő energiával tudtak fellépni.

A rendelkezésre álló erők zömének a döntő csapás irányában történt összevonása következtében az arcvonalt nagy részén a Vörös Hadsereg csapatai jelentős ellenséges túlerővel álltak szemben. Ezeken az arcvonalszakaszokon az egységek Stromfeld utasításának megfelelően sajátos taktikát alkalmaztak, az úgynevezett „pofozógépet”: állandóan újabb és újabb irányokból mértek csapást az ellenségre, azt folytonosan nyugtalanították és ellenálló képességét ily módon felőrölve kényszerítették ki visszavonulását. Ezt a taktikát alkalmazta a hadjárat első időszakában az 5. hadosztály, a 3. hadosztály, valamint az 1. dandár is.

A Hadsereg-főparancsnokság a hadjárat folyamán helyesen ismerte fel a változó helyzet körülményeit, és azokhoz megfelelően tudott alkalmazkodni. Így június 9-én megváltoztatta az eredeti haditervet és a tiszántúli román csapatok elleni támadás megkezdése helyett a rendelkezésre álló erők jelentős részét az északi arcvonalt nyugati szárnyára csoportosította át. Ha ezt elmulasztják, az ellenség Dunától északra összevont tekintélyes erői könnyűszerrel áttörhették volna a Vörös Hadsereg északi arcvonalon előrenyomuló csapatainak bal szárnyát, és Vácon át közvetlenül veszélyeztethették volna Budapestet.

A sikerekhez nem kis mértékben az is hozzájárult, hogy Stromfeld igen helyesen gazdálkodott a tartalékokkal. Arra

törekedett, hogy a Hadsereg-főparancsnokságnak állandóan jelentős erőt képviselő tartalékok álljanak rendelkezésére. Amint a tartalékban lévő csapatokat valamely egység, vagy arcvonalszakasz megerősítésére bevetette, azonnal gondoskodott újabb tartalékok létrehozásáról. Bár Stromfeld nehezen vált meg tartalékaitól, azokat csak a legszükségesebb esetben adta ki kezéből, de amint a helyzet úgy parancsolta, habozás nélkül bevetette őket.

Igen nagy súlyt helyeztek a csapatok együttműködésének megszervezésére. A harcok eredményességét elősegítette, hogy amikor az arcvonal valamely szakaszán küzdő hadosztály az elé állított feladatot az ellenség erős ellenállása miatt nem tudta megoldani, a Hadsereg-főparancsnokság azonnal intézkedett, hogy az illető hadosztály szomszédja gyors segítséget nyújtson számára, csapást mérve az ellenség szárnyába, illetőleg oldalába visszavonulásra kényszerítse azt. Így könnyítette meg a 3. hadosztály a salgótarjáni munkásezrednek a Rima völgyében védekező ellenség jobbszárnya ellen irányított támadásával az 5. hadosztály 39. dandárának előrenyomulását Tiszolc felé.

Az ellenség képességeinek megítélésekor azonban talán kissé alábecsülték azok erőit és túl optimistán értékelték a saját erőket és lehetőségeket. Ebből származhatott az az elképzelés, hogy a csehszlovák csapatokra Kassa – Eperjes irányban néhány nap leforgása alatt olyan vereséget lehet mérni, amelynek következtében az ellenség északról hosszabb időn keresztül nem képes veszélyeztetni a Vörös Hadseregnek a tiszántúli román csapatok ellen fordult erőinek hátát. Hasonló felfogás lehetett az oka azoknak a parancsoknak is, amelyek a csapatok elé olyan követelményeket állítottak melyeket azok kielégítően és tartós eredménnyel nem teljesíthettek. Például a 80. dandárt arra utasították, hogy nyomuljon előre Ruttkáig, a 3. hadosztálynak pedig azt a parancsot adták, hogy Nyitra felé folytassa támadását. Az ellenség az arcvonalnak ezen a szárnyán jóval erősebb ellenállást fejtett ki, mint amire a Hadsereg-főparancsnokság számított, és hamarosan nemcsak hogy megakadályozta a további előrenyomulást, hanem ellentámadásba átmenve, az addig elért vonalokról is vissza szorította őket. A hadsereg vezetésének rugalmasságát bizonyítja, hogy az erőviszonyok megítélésében

elkövetett hibákat gyorsan felismerték és annak megfelelően alakították át a hadműveleti terveket.

Az északi hadjáratban a csapatok harctevékenységének jellegét döntően befolyásolta a szemben álló felek arcvonalon álló egységeinek az arcvonal kiterjedtségéhez mérten viszonylag alacsony száma, valamint a terep sajátossága. Az északi arcvonal legnagyobb részén – kivéve a Kisalföld területét – a harc általában a nagyjából észak-déli irányú folyóvölgyekben folyt. Az ellenség ritkán épített ki összefüggő védelmi vonalat, ezért áttörésre általában nem volt szükség és a szabad szárnyak tág teret engedtek az ellenség egy-egy fontosabb magaslatot, községet védelmező csoportjának átkarolására és megkerülésére irányuló manővereknek, illetve az ellenség oldalába irányuló csapásoknak.

Az ellenség védelmének frontális áttörésére viszonylag ritkán került sor. Ilyenkor a vezetés a lehetőségekhez mérten igyekezett minél több tüzérségi eszközt összevonni, és erőteljes tüzérségi előkészítéssel megtörni az ellenség ellenállását. Így például a 4. hadosztály sikeres támadását a tiszaluci hídfőben elhelyezkedett román csapatok ellen, döntő mértékben a nagy erejű tüzérségi előkészítés segítette elő. A Kassáért vívott harcokban ugyancsak az ellenség védelmének frontális áttörése tette lehetővé a 6. hadosztály győzelmét, amikor a 46. dandár az áttörés után, tekintet nélkül oldalainak veszélyeztetettségére, merészen előretört, és ezzel az arcvonalszakasz többi részén elhelyezkedett ellenséges csapatokat is visszavonulásra kényszerítette.

A május végén indított eredményes északi hadjárat hatására a párizsi békekonferencia felkínálta a Tanácsköztársaságnak, hogy az északi területekért cserébe a román csapatok kivonulnak a Tiszántúl egy részéről. A tanácskormány eleget tett a felszólításnak, a román kormány azonban nem vonta vissza erőit. A tanácskormánynak a csapatok visszavonására hozott döntésének okait kutatva találkozhatunk olyan véleménnyel, mely szerint a kormány félt a győzelmes hadsereg, főleg a tisztikar egyre növekvő hatalmától és fontosabbnak tartotta a tanácsrendszer politikai biztosítását, mint a megszállt területek visszaszerzésének lehetőségét. A Forradalmi Kormányzótanács ez irányú döntése mind a főparancsnokot, Böhm Vilmost, mind a vezérkari főnököt, Stromfeld Aurélt igen

kellemetlenül érintette, mindketten le is mondtak beosztásukról. A tanácskormány ilyen elhatározásában emellett döntő szerepet játszottak a mindinkább elszaporodó ellenforradalmi megmozdulások, valamint a június 24-i budapesti ellenforradalom is. Az ezt követő vérengzések megakadályozásában jelentős szerepe volt Romanelli olasz ezredes közbelépésének, akinek emberbaráti szerepére a magyar nemzet még ma is hálásan emlékszik vissza.

A visszavonulás folytán a hadsereg igen erősen megrendült, a hadvezetőség a 8. hadosztályt a Dunántúlra irányította, míg a 4. munkás hadosztály Budapestre került. Ettől kezdve a cseh fronton általában nyugalom volt. Csak augusztus közepén keltek át a csehek Pozsonynál a Dunán és szállták meg a köpcsényi hídfőt, melynek területét a trianoni békeszerződés hazánk sakkban tartása céljából nekik juttatta. Július 20-án a Vörös Hadsereg még megpróbálta kiszorítani a román csapatokat a Tiszántúlról, támadása azonban megtört. Július 30-án három román hadosztály átkelt a Tiszán, és augusztus 4-én a román hadsereg bevonult Budapestre, a proletárdiktatúra megdöntésével jó szolgálatot téve egyben az antantnak is.

A békekonferencia többszöri sürgetésére, majd ultimátuma nyomán, november közepén a román hadsereg végül kivonult Budapestről, helyét a Horthy-féle nemzeti hadseregnek engedve át. A Magyarországgal 1920. június 4-én elfogadtatott trianoni békediktátum azután szentesítette az új határokat. Az első világháborút követően a békekonferenciák – bár a nemzetállamok megvalósítását tűzték ki célul – a soknemzetiségű birodalmak helyén soknemzetiségű kisállamokat hoztak létre.

Az 1918-ig természeti, gazdasági, történeti, kulturális egységként funkcionáló Magyar Királyságot /Kárpát-medencét/ és a magyar nyelvterületet öt állam között osztották fel úgy, hogy a magyar államterületnek csupán 28,6 %-a, a magyar nyelvű lakosságnak 67%-a maradt meg az anyaországban. Ugyanakkor a román állam területe 2,3-szorosára, a szerb 2,7-szeresére, a cseh pedig 1,8-szorosára nőtt. A Kárpát-medence egymással szétválaszthatatlanul összefonódott népeinek, tájainak – hosszú évszázadok alatt – kialakult kapcsolatait az új államhatárok

csaknem teljesen szétroncsolták, ugyanakkor gyökeresen eltérő vallási, kulturális kapcsolatokat ápoló közép-európai területek kerültek balkáni ortodox államok fennhatósága alá (pl.: Szerbiához a Vajdaság, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Szlovénia; Romániához Erdély, a Partium).

Az említett tények következtében a rendkívüli mértékben megnőtt területű Romániában, Szerbiában és Csehszlovákiában olyan mértékű feszültségek teremtődtek, amelyek megoldása történelmileg megkésett nemzeti homogenizációs törekvések következtében – máig sem sikerült.

RÖVIDÍTÉSEK ÉS IRODALOMJEGYZÉK

DÖMÖTÖR

1954 DÖMÖTÖR Gergely: Fegyvernemek szerepe a Tanácsköztársaság harcaiban. In: *Hadtörténeti Közlemények*, 1954/3–4.

FÜZI

1986 Dr. FÜZI Imre: *Az egyetemes és magyar hadművészet fejlődése az ókortól napjainkig*. Budapest, Zrínyi, 1986.

HORVÁTH

1966 Dr. HORVÁTH Árpád: *Az ágyú históriája. Képek a haditechnika történetéből*. Budapest, Zrínyi, 1966.

GERENCSÉR

1989 GERENCSÉR Miklós: *Az északi arcvonalt*. Budapest, Szépirodalmi, 1989.

1993 *Vörös Könyv 1919*. Válogatta: GERENCSÉR Miklós, 1993.

HETÉS

1959 HETÉS Tibor: *A Magyar Vörös Hadsereg 1919. Válogatott dokumentumok*. Budapest, Kossuth, 1959.

1967 HETÉS Tibor: *Stromfeld Aurél*. Budapest, Kossuth, 1967.

INCZE

1938 INCZE Kálmán: *Háborúk a nagy háború után I–II*. Budapest, Franklin, 1938.

LIPTAI

1960 LIPTAI Ervin: *A Magyar Vörös Hadsereg harcai 1919*. Budapest, Zrínyi, 1960.

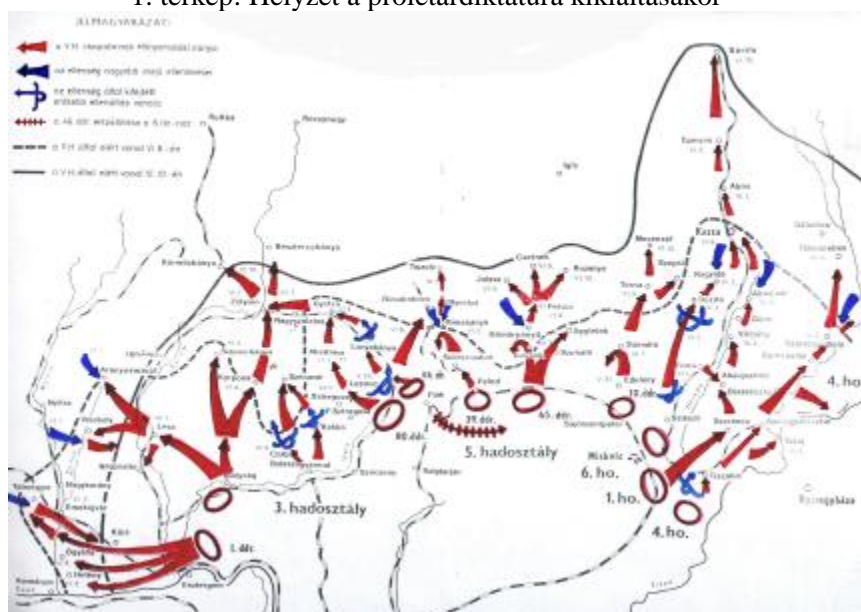
1969 LIPTAI Ervin: *Vöröskatonák előre!* Budapest, Zrínyi, 1969.

1985 *Magyarország hadtörténete*. 2. kötet Főszerkesztő: LIPTAI Ervin. Budapest, Zrínyi, 1985.

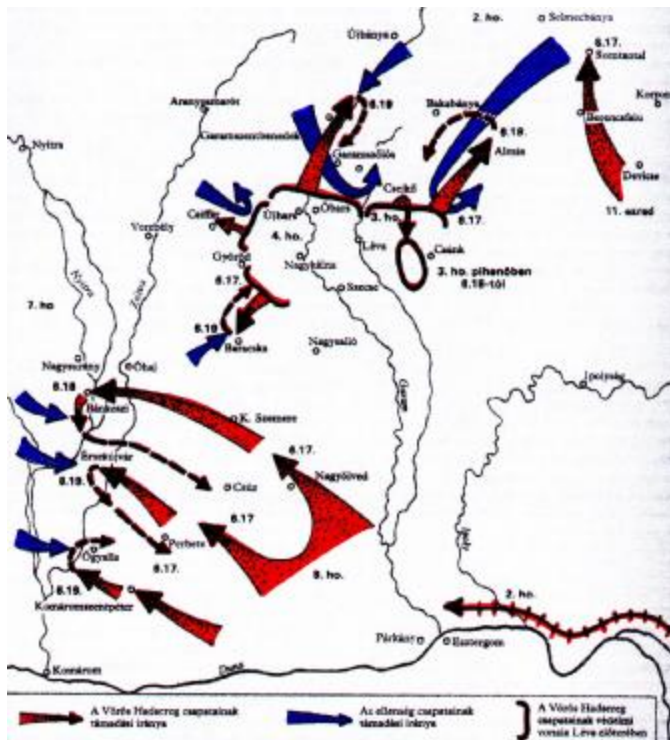
- MÜNNICH**
1954 MÜNNICH Ferenc: *A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadserege*. Budapest, Szikra, 1954.
- RÁCZ**
2000 Nagy Képes *Milleniumi Hadtörténet. 1000 év a hadak útján*. Szerkesztő: RÁCZ Árpád, Budapest, Rubicon-Aquila-könyvek, 2000.
- SIKLÓS**
1964 SIKLÓS András: *Az 1918–1919. évi magyarországi forradalmak. Források, feldolgozások*. Budapest, 1964.
- STROMFELD**
1928 STROMFELD Aurél: *Készül az új háború!* Budapest, 1928.
1959 *STROMFELD Aurél válogatott írásai*. Összeállította: HETÉS Tibor Budapest, Zrínyi, 1959.
- SZABÓ**
1999 SZABÓ József : *Az első világháború*. (Hadtörténelmi jegyzet)
- SZABÓ**
1989 SZABÓ László: *A géppuska regénye*. Budapest, Akadémiai, 1989.
- SZANATI**
1984 SZANATI József: *A tábori tüzérség az első és a második világháborúban*. Budapest, Zrínyi, 1984.
- VAJDÁNÉ**
1969 VAJDÁNÉ Csizmarik Irén: *A Magyar Tanácsköztársaság légiereje*. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 1969/2.

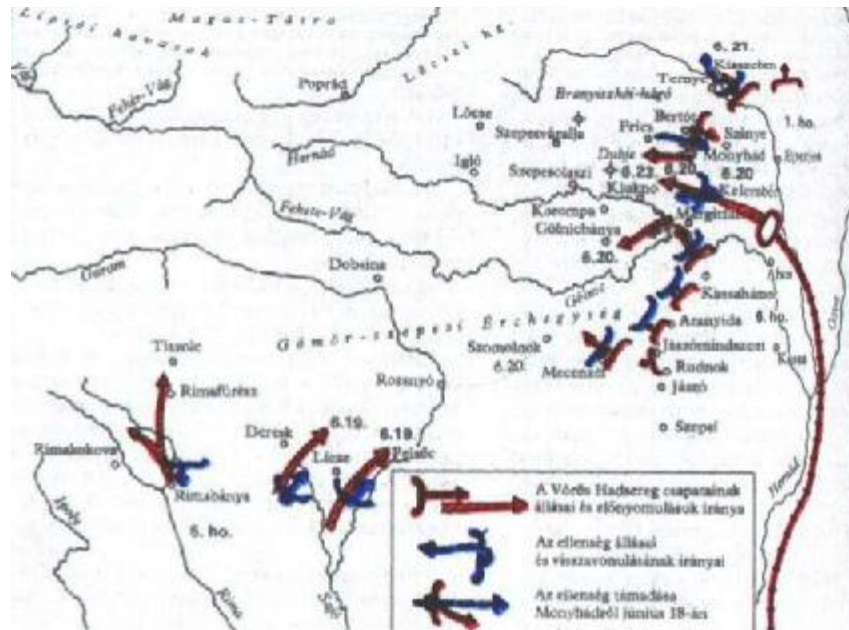
1. térkép: Helyzet a proletárdiktatúra kikiáltásakor

2. térkép: A Vörös Hadsereg által elért vonal 1919. június 10-én

3. térkép: Az V. hadtest hadműveletei az arcvonaltól északnyugati szakaszán

4. térkép: Harcok az arcvonaltól északrai szakaszán